

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 2. – 2023. – С. 36–58
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 2. – 2023. – pp. 36–58
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2023.58.36-58>
hj.chnu.edu.ua

УДК 908+070](477.85 «19»(092)

© Олександр Добржанський* (Чернівці)

**НІ, ТАКИ НЕ НАШ, ГРИГОРІЙ!
ДЕКІЛЬКА РЕФЛЕКСІЙ ЩОДО ПОСТАТІ
БУКОВИНСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА І НАУКОВЦЯ Г. КУПЧАНКА**

Григорій Купчанко – відома постать в історії Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Майже все своє доросле життя він прожив у Відні, але не поривав зв'язків із Буковиною, активно займався дослідженням етнографії українців краю. Водночас він був одним з найбільш послідовних популяризаторів проросійських ідей на західноукраїнських землях, фактично одним із фундаторів радикального москвофільства. Щодо його постаті досі точаться суперечки, є різні підходи до оцінки його діяльності.

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху, наукових досліджень, пропагандистської діяльності Г. Купчанка. На основі широкої джерельної бази доводиться, що він завдав чималої шкоди формуванню національної свідомості українців краю, прагнув насаджувати російську ідентичність, популяризував імперію Романових як ледве не взірцеву державу. Тому спроби виправдати Г. Купчанка, представити його лише як науковця, не витримують критики. Аналіз його діяльності актуалізує потребу переосмислення місця радикальних москвофілів у суспільно-політичному житті українців західноукраїнських земель другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: Григорій Купчанко, Буковина, Галичина, Австро-Угорщина, москвофільство, старорусинство.

Oleksandr Dobrzhanskyi (Chernivtsi)

**NO, NOT OURS, HRYHORII!
SOME REFLECTIONS ON THE PERSONALITY
OF BUKOVYNIAN JOURNALIST AND SCIENTIST H. KUPCHANKO**

Abstract. *The article analyzes the figure of Hryhorii Kupchanko, the Bukovynian ethnographer, journalist, publisher, and public figure. The author dwelled on some aspects of his biography, publishing, and journalistic activities, scientific research in ethnography, local lore history, and history that were unknown to the public. It is noted that H. Kupchanko quite often submitted false information about himself, which caused a lot of errors in the work of his researchers in the memoirs and autobiography. The source base of research was rather narrow.*

Major attention is paid to understanding the changes in the social and political views of H. Kupchanko, his evolution from old Russophilia to radical Moscophilia, as well as propaganda activities. The article confirms that since the late 1880s H. Kupchanko moved to the positions of the most consistent supporters of the Russian idea, in his numerous newspaper articles, brochures, he sought to impose Russian identity on the Rusyns of Bukovyna, Galicia and Transcarpathia, to convince them that they were the part of the «single Russian people», and that their language was a Great Russian dialect. This is evidenced by his numerous publications in the newspapers Russka Pravda, Prosvieshchieniye, various brochures, which were published in mass circulation and distributed free of charge to peasants of the Western Ukraine lands.

The desire to justify H. Kupchanko by the fact that he made a certain contribution to the study of

* д.і.н., професор, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Doctor of History, Professor, Dean of the Faculty of History, Political Science and International Relations, YuriyFedkovych Chernivtsi National University.

orcid.org/0000-0002-3817-188X

e-mail: o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua

the customs, rituals, folklore of the Rusyns of Bukovyna and seems to be only a Russophile and not a radical Moscophile, does not hold water and is refuted by numerous facts on his public and propaganda activities.

Keywords: Hryhorii Kupchanko, Bukovyna, Galicia, Austro-Hungary, Moscophilia, old Russophilia.

Продовження. Початок див. «Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія, 2023, №1»

Етнограф, краєзнавець, хроніст

Г. Купчанка найбільше цінують як етнографа і краєзнавця Буковини. Збирати український фольклор та етнографічні матеріали він розпочав під керівництвом І. Глібовицького дуже рано, ще будучи в четвертому класі гімназії, тобто в 1866 р. Як сам зауважував, уже в 7 і 8 класі гімназії був кореспондентом «русских газет: «Слово», «Учитель», «Ластовка», «Буковинская Зоря» и нѣмецкой газеты «Czernowitzer Zeitung»¹. 1871 року став одним з головних співробітників коломийської газети «Русска Рада»².

Першу публікацію фольклорно-етнографічного змісту видрукував у «Буковинській Зорі». Вона називалася «Из сборника буковинских простонародных песен, сказок, повестей, пословиц, суеверий и пр.»³ з підзаголовком «Сельское весѣлье на Буковинѣ», в останніх номерах «Весѣлье русское на Буковинѣ». В ній подавався опис весільних обрядів у русинів Кіцманського повіту Буковини. Публікація мала описово-інформативний характер. Про якийсь аналіз опублікованого матеріалу не йшлося. Однак потрібно віддати належне початківцю. Він дуже скрупульозно зібрав матеріал і з багатьма подробицями описав усі етапи весільного обряду. Це була фактично перша публікація, в якій детально подано весільні звичаї, пісні, обряди русинів Буковини. Публікація не втратила свого значення і в наші дні, слугуючи джерелом для етнографічних досліджень.

Перебравшись до Відня, Г. Купчанко продовжив активну роботу із збирання і публікації етнографічного матеріалу. Для цього від досить часто приїздив на Буковину. В листі до М. Драгоманова 13 (25) грудня 1872 р. повідомляв: «Пѣсенъ разнаго рода я собралъ нѣсколько тысячей. Также собралъ очень много загадокъ, пословицъ. Суевѣрие распространено между буковинскимъ народомъ такъ какъ и между Галическимъ; но больше интересное мое собрание разнаго рода «промовокъ» (въ родѣ магическихъ изречений) противъ разнымъ болезнямъ. Все это я писалъ въ разныхъ временахъ и въ разныхъ отделенияхъ; началъ отъ 1866 года я постоянно работалъ и еще теперь работаю надъ этимъ моимъ сочинением и оно теперь уже такъ великое, что было бы напечатано не какъ «брошюра», а довольно великая книжка»⁴. Можна з впевненістю сказати, що найбільш активно збиранням етнографічних матеріалів Г. Купчанко займався з 1866 по 1875 рік. Пізніше він уже не мав змоги часто приїжджати на Буковину, але, як сам зауважував, просив знайомих збирати етнографічний матеріал у різних місцевостях краю. Загалом зібраний матеріал був величезним і він до кінця свого життя використовував його для різних публікацій. Щоправда, було й багато повторів, але це його найменше хвилювало. Журналіст у ньому завжди брав верх над науковцем. Тому досить часто, для того щоб заповнити шпальти газет, він повторно публікував свої старі статті, навіть не прагнучи їх особливо змінити. В листі до Драгоманова, зауважуючи про брак нового матеріалу, зазначав: «...приходится часто писати старе на новий лад»⁵.

Навчаючись в університеті, Г. Купчанко був дуже активним. Він повідомляв М. Раєвському 1871 р.: «От сегодня я буду каждой недели до «Москов[ских] вед[омостей]» дописи политического и литературного содержания посылать. Прочие мои сочинения суть по большей части дома, как, н[а]пр., мой «Сборник буков[инских] простонародных русских песней, повестей, сказок, загадок, пословиц, суеверий и пр. пр.», «Сборник коломыйских песней, уживаемых на Буковине», «Князь и старушка. Повесть», «Мои стихотворения», «Разбойники. Образ з життя в 5 действиях», «Описание бук[овинских] русских, простонародных нравов, обычаев и пр. и пр.». Некоторые мои сочинения суть уж печатанные по разным часописам, как в «Слове», «Учителю», «Ластовце», «Русской раде», у «Зоре буковинской» и у немецкой «Zukunft»⁶.

Як бачимо, Г. Купчанко в цей час пробував себе й на літературній ниві. Щоправда, без особливого успіху. Не будемо вдаватися до детальної характеристики літературної творчості Г. Купчанка. Зішлемося на авторитет І. Франка, який писав: «До галицьких москвофілів присусіджується

рухливий буковинець Григорій Купчанко, публікуючи в різних виданнях дешевої фабрики вірші, повістки та популярні статейки...»⁷. В. Гнатюк оцінював вірші Г. Купчанкатак: «На літературне поле виступив іще як гімназист, друкуючи свої «стихотворенія» – натурально без ніякої літературної вартости»⁸.

Серед етнографічних публікацій 1871-1873 рр. відзначимо невеликі, але інформаційно багаті замітки «Рекрутська п'сенка. Изъ усть народа»⁹, «Из народных обычаев и обрядов буковинско-русского народа: а) Воскресение Христова; б) Игры и сп'вваночки д'вачии на Великдень»¹⁰, «Сказки изъ жит'я Иисуса Христа. Изъ усть народа»¹¹, «Народые звычаи и обряды буковинско-русского народа: 1) Коляды, 2) Похороны»¹² та ін. Загалом ці публікації були подібні до тих, що й у «Буковинській Зорі». Всі вони мали суто описовий характер і цікаві тільки тим, що зберегли для наступних поколінь певний етнографічно-фольклорний матеріал.

1874 року Г. Купчанко опублікував невелику історико-етнографічну статтю «Руські селяни на Буковині» в «Ілюстрованій Лейпцизькій газеті»¹³. Сама стаття стала типовою для Г. Купчанка. Пізніше він декілька разів публікував подібного роду матеріали, поступово доповнюючи і розширюючи їх. Спочатку він подав короткий огляд історії краю, статистику народонаселення, характеристику окремих етнічних груп румунів, німців, євреїв, поляків. Далі зроблено опис руських селян. Зокрема одяг, житло русинів, ведення ними господарства. Не без іронії Купчанко зауважував про деякі місцеві особливості повсякденного життя: «До найприємніших розваг русин зараховує плітки, випивку й танці. Тож він ходить майже на кожен щотижневий ринок, навіть якщо йому нема чого купити чи продати. Якщо він вступає в серйозну сварку, він рідко звертається до компетентної державної влади, але зазвичай до місцевого самоврядування (двірник), який разом з охороною громади утворює судову та виконавчу владу. Тоді покаранням є або палиця, що й досі поширена в селах, або арешт на кілька днів; інколи винуватцю присуджують лише кілька оків (одиниця виміру, *авт.*) спиртного, яке він повинен заплатити і випити з суддями»¹⁴. Було відзначено багатство звичаїв та фольклору русинів. Але найцікавіше було те, що в цій статті Г. Купчанко вперше проявив своє захоплення ілюстративними матеріалами, зокрема фото. Стаття супроводжувалася зображеннями селян Буковини в народному одязі. Цікаво, що в гуцульському вбранні був зображений Ю. Федькович, в одязі буковинців-одолян – сам автор, його батько і мати, сестра, брат з дружиною.

Наступного року в цій же газеті він опублікував популярну статтю про національні костюми етнічних груп Росії¹⁵. Хоча стаття була без підпису, але про своє авторство Г. Купчанко повідомляв у листі до П. Чубинського¹⁶. Як ілюстрації було подано зображення черемисів, татар, зирян, караїмів, латишів і фінів. Автор наголошував, що Російське географічне товариство приділяє значну увагу дослідженню малих етнічних груп імперії. Звідки ці зображення отримав Г. Купчанко, не повідомлялося, але він пропонував їх викупити Південно-Західному відділу Російського географічного товариства.

Як уже зазначалося, на початку 70-х років з Г. Купчанком почав листування М. Драгоманов. Упродовж 1872-1874 рр. вони активно обмінювалися кореспонденціями щодо буковинських народних пісень та інших етнографічних матеріалів, зібраних і записаних Г. Купчанком, з тим щоб їх опублікувати в Києві. Врешті М. Драгоманов викупив цю колекцію за 60 гульденів¹⁷. На засіданні Південно-Західного відділу від 23 вересня 1873 р. обговорювалося питання про публікацію праці Г. Купчанка. Було відзначено, що вона складається з двох частин. Перша – це історичні, географічні і статистичні нариси про Буковину, а друга – фольклорний матеріал, записаний за програмою відділу¹⁸. Ці матеріали були досить сирими, слабо впорядкованими і потребували подальшого наукового опрацювання для публікації. Тому Південно-Західний відділ створив комісію в складі О. Русова, Д. Синицького і О. Лоначевського, яка мала відредагувати першу частину. Але на практиці вийшло навпаки. Першу частину надрукували тільки з невеликими редакторськими правками, а другу одноосібно науково опрацював О. Лоначевський¹⁹. Він розбив усі пісні на 6 розділів, за схемою М. Драгоманова, зробив деяку редакторську правку. Ф. Савченко вказував, що ця робота мала певні хиби щодо технічно-друкарського оформлення та невдалі російські назви деяких пісень, які дав упорядник²⁰.

Для того щоб опублікувати Купчанкові матеріали, М. Драгоманов запропонував у «Записках» запровадити розділ «Додатки», і у цих додатках надрукувати разом обидві праці Г. Купчанка, щоб не розривати їх. Так і було зроблено.

У багатьох публікаціях стверджується, що Г. Купчанко був дійсним членом Південно-Західного відділу Російського географічного товариства²¹. Це не підтверджується документами. Від Буковини єдиним дійсним членом товариства був Ю. Федькович, якого обрали таємним голосуванням на засіданні 23 вересня 1873 р. за поданням М. Драгоманова²².

Як уже зазначалося, публікація Г. Купчанка в «Записках» складалася з двох окремих праць. Перша – його краєзнавче дослідження «Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ»²³. Варто зауважити, що в другій половині XIX ст. краєзнавство стало досить популярним в Австро-Угорщині. Його викладали в гімназіях, були створені краєзнавчі товариства, ним займалася чимала кількість як професійних дослідників, так і аматорів. Починаючи від «Опису Буковини» Г. Сплени 1775 р., про який широкому загалу стало відомо тільки через понад сто років, було підготовлено чимало праць, в яких давалися загальні краєзнавчі відомості про Буковину. Однією з найбільш відомих на той час подібного роду робіт була книга Т. Бендели «Буковина в складі Галичини»²⁴ 1845 р., яку, до речі, використовував і Г. Купчанко. Однак неоліком більшості краєзнавчих робіт того часу було те, що в них дуже мало уваги приділялося найчисельнішій етнічній групі краю – русинам Буковини.

Праця Г. Купчанка якраз дуже добре вписувалася в головні тренди краєзнавчих досліджень Австро-Угорщини того часу. На відміну від попередників, Г. Купчанко головну увагу приділив саме русинам. Важливою ця праця була й для української громадськості Наддніпрянщини. Багатьом у Російській імперії вона вперше відкривала русинів Буковини. Дослідження містило чимало загальної інформації про назву краю, його населення, систему управління, топографію, адміністративний поділ і населені пункти, опис природи, заняття населення. Далі було подано «Историю Буковинско-русского народа». Купчанко почав від скіфів, показав розселення слов'ян, наголосивши на тому, що вони заселяли Буковину з давніх часів. Зупинився він також і на тому, як на Буковині появилися румуни. Окремо була виділена історія Буковинського єпископства. Чималий довідковий матеріал наведено про освітні установи, різні заклади і товариства, фабрики, церкви, монастирі. Після загальної довідкової частини про край було вміщено опис русинського населення Буковини. Сюди увійшли «Нравы, обычаи, загадки, пословицы, суеверия и пр. буковинско-русского народа», народний календар, включаючи свята впродовж року, нарис «Когда началась въ Буковинѣ барщина (панщина)». Ця робота Г. Купчанка – одна з небагатьох, в якій він, мабуть, за вимогою Південно-Західного відділу, вказав джерела, з яких черпав відомості про історію Буковини. Зокрема, це роботи І. Мартиновича, П. Шафарика, К. Шмедеса, Ф. Вікенгаузера, А. Петрушевича, Т. Бендели та ін. В листі до М. Драгоманова, описуючи підготовку роботи «Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ», він зазначав: «Историческія свѣдѣнія о Буковинѣ и ея народѣ я имею изъ разныхъ древнихъ записокъ буковинскаго архива и главной буковинской библиотеки и изъ разныхъ другихъ частныхъ документовъ. Я какъ буковинскій уроженецъ, гдѣ я цѣлую мою юношескую жизнь провелъ, имѣлъ довольно случайностей собирать тоже и изъ народа разные свѣдѣнія о Буковинѣ»²⁵. Але в більшості випадків він досить легковажно ставився до історичних документів, особливо їх наукової критики. Як правило, він не пояснював, на основі яких джерел писав свої дослідження.

Хоча праця «Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ» не позбавлена ряду неточностей, виклад матеріалу про русинів погано впорядкований, відсутні висновки, все ж її значення не можна недооцінювати. Це була перша краєзнавча праця про Буковину з особливим акцентом на русинське населення краю. Вона містила чимало оригінального матеріалу про русинів Буковини, який був опублікований уперше.

Другу частину публікації становили «Пѣсни Буковинскаго народа»²⁶, відредаговані О. Лоначевським. Сама назва була не точна, на що вказував М. Драгоманов. Бо малися на увазі тільки пісні русинів. Заслуга Г. Купчанка полягала в тому, що він зібрав і записав ці пісні фонетичним правописом, на чому наполягав М. Драгоманов, відповідно до програми Південно-Західного відділу. Всього було опубліковано 398 пісень. Це зібрання було найбільш повне на той час і також не втратило свого значення до наших днів. Воно є важливим джерелом з історії пісенного фольклору українців Буковини.

Обидві праці Г. Купчанка були також опубліковані окремими книжками в Києві 1875 року²⁷.

1874 року Г. Купчанко надіслав до Південно-Західного відділу ще цілу низку етнографічних матеріалів. П. Чубинський на засіданні 11 вересня цього ж року повідомляв, що надійшли такі

статті: «Прозвища и поговорки, два заклинания, список собственных именъ, употребляемых Малороссами въ Буковинѣ; значение нѣкоторых растений по отношению къ человеческой жизни; медицина буковинского русского народа; словарь буковинскихъ русскихъ мѣстных словъ (до буквы и); народныя названия растений Буковины; наконецъ этнографический очеркъ и нѣкоторые статистическія данныя относительно Буковины»²⁸. Однак Південно-Західний відділ було закрито і ці матеріали так і не були опубліковані в Києві.

Наукові розвідки Г. Купчанка, що побачили світ в Австро-Угорщині та Росії, були високо оцінені державою. 1876 року імператор Франц Йосиф I нагородив його великою золотою медаллю, прикрашеною імператорським девізом, і премією в 100 гульденів. Про це Г. Купчанко любив наголошувати у різних публікаціях²⁹.

Після закриття Південно-Західного відділу Г. Купчанко пробував продовжити публікувати свої етнографічні матеріали у виданнях Російського імператорського географічного товариства у Петербурзі. Як зауважував Ф. Савченко, який у 20-х роках ХХ ст. всебічно вивчив архіви товариства, в середині 80-х років ХІХ ст. Купчанко вислав до Петербурга першу частину своєї історико-етнографічної праці про Буковину «Забытый уголок русской земли». Однак праця отримала жорстку негативну рецензію, яка була зачитана на засіданні Етнографічного відділу 5 квітня 1886 р. Рецензент закидав Купчанкові «слабку підготовку в галузі історичних наук і тенденційність в пояснюванні слов'янського походження більшості географічних назв Буковини»³⁰. Внаслідок цього не були надруковані й інші етнографічні матеріали, які він надсилав до Петербурга. Важко сказати, чи знав Купчанко про негативну рецензію і чи було його повідомлено про відхилення публікації. Драгоманову він так описував ці події: «По русски я написал коротку історію Буковини і предложив її С-Петербуржскому Императорскому Географическому Обществу для помѣщения в его «Извѣстіях». Общество приймало мою статью, виразило мені признательність за мої труди по часті етнографії, согласилось с моім требованієм гонорара в 100 рублів, но до сегодні (від мая місяця сего року) не прислало грошей. Для того я постановил не посылать сему Обществу больше нічого...»³¹.

Однак співпрацю з Російським імператорським географічним товариством в Петербурзі Купчанко не порвав. У кінці 80-х – на початку 90-х років ХІХ ст. він виступив із зверненням до всіх, хто цікавиться етнографією, розпочати збирання народознавчих матеріалів і пересилати їх до Петербурзького географічного товариства або до редакції «Русской Правды». Для цього він опублікував у своїй газеті звернення «Изучаймо наш народ», яке було також видано окремою брошурою³². Купчанко подав Програму збирання етнографічних матеріалів Російського географічного товариства і давав поради, як правильно це робити. Він зауважив, що за цікавий матеріал товариство платить гроші або нагороджує золотими, срібними чи бронзовими медалями. Наголосив, що таку нагороду – срібну медаль вже отримала Євгенія Ярошинська з с. Брідок і на підході ще декілька нагород для збирачів з Буковини, Галичини і Закарпаття. Пізніше, в газеті «Русская Правда» за 1892 р. повідомлялося, що 8 збирачів етнографічного матеріалу, в т. ч. троє з Буковини (церковний співак В. Єремійчук з с. Ревне, ткач із с. Чунькова Іван Білецький, колишній студент Микола Козмей із с. Щербівці), четверо з Галичини і один із Угорської Русі відзначені срібними медалями Російського географічного товариства³³. У повідомленні про нагородження вказувалося, що всі роботи виконувалися під керівництвом Г. Купчанка. Варто зауважити, що жоден з фольклорно-етнографічних матеріалів, які надійшли з Галичини, Буковини, Закарпаття, так і не був опублікований Російським географічним товариством.

У питаннях збору етнографічно-фольклорних матеріалів Г. Купчанко значною мірою конкурував з буковинськими родовцями. Ще 1886 р. С. Смаль-Стоцький та О. Попович опублікували «Відозву» із закликом збирати зразки народної творчості³⁴. Ця акція відбувалася під егідою товариства «Руська бесіда». Було розроблено poradник, як збирати і записувати фонетичним правописом фольклорно-етнографічні матеріали, враховуючи наголоси і особливості вимови. Однак Г. Купчанко не вважав за можливе співпрацювати в цих питаннях з «Руською бесідою», виходячи перш за все з ідейних міркувань.

Цікаво, що на той час у Австро-Угорщині, в тому числі й у Чернівцях, вже діяла ціла низка потужних міжнародних товариств, які займалися збором, фіксацією та опрацюванням етнографічних джерел різних народів держави, в тому числі й русинів. Одним із найвідоміших з них на Буковині було «Товариство крайового музею», яке займалося збором етнографічних пам'яток, публікувало щорічні огляди публікацій з етнографії, фольклору, історії та археології

краю. Товариство також видавало щорічники, в яких оприлюднювалися результати досліджень з різних аспектів буковинознавства. Так само як і у випадку з «Руською бесідою», ні з «Товариством крайового музею», ні з іншими подібними об'єднаннями Австро-Угорщини Г. Купчанко принципово не співпрацював, орієнтуючись винятково на Росію.

У другій половині 70-х – на початку 80-х років XIX ст. інтенсивність роботи Г. Купчанка в галузі етнографії дещо спадає. Він переключився переважно на журналістську діяльність. За завданням ряду австрійських газет займався висвітленням подій у світовому та російському соціалістичному русі. Він писав: «Редакції требуют від мене, аби я їхав або до Росії, або до Англії за матеріалом о нігілістах і пропонують мені дуже добрі умови»³⁵. З цього приводу листувався з Драгомановим, отримував громадсько-політичний збірник «Громада», часопис «Вольное слово» і передрукував деякі статті з них у перекладі на німецьку мову в інших виданнях.

Значною мірою підсумком цієї роботи стало видання в Лейпцигу книги німецькою мовою «Der Russische Nihilismus»³⁶ («Російський нігілізм»). Як зазначалося у вступі, метою праці було подати короткий об'єктивний опис походження, розвитку, характеру і цілей російського нігілізму, – так Купчанко називав російських народників, прихильників селянського соціалізму, учасників різних за політичним відтінком та тактикою дій організацій, як «Чайковці», «Земля і воля», «Чорний переділ», «Народна воля» та ін. Автор зазначав, що використаний для написання книги матеріал взято частково з російських судових протоколів, частково з нігілістичних автентичних творів, які він отримував від російських емігрантів у Женеві, Парижі, Лондоні та Відні. Купчанко писав: «Зважаючи на те, що подібний матеріал ще не публікувався німецькою мовою, сподіваюся, що ця моя праця знайде увагу і стане довідником для політичних письменників, культурологів і статистиків»³⁷.

Справді, книга містила перелік багатьох фактів і подій, пов'язаних із зародженням та розвитком російського народницького-пропагандистського, анархічного та терористичного рухів від початку 1860-х рр. до 1883 року. Автор не робив ніяких коментарів та абсолютно не виявляв свого ставлення до описаних подій і дотримувався стилю довідкового видання. Робота була добре структурована, події подавалися в хронологічному порядку, послідовно, що створювало цілісне уявлення про цей рух.

Книга викликала певні відгуки в ряді європейських країн. Російський журнал «Вѣстникъ Народной Воли» називав її «довольно поверхностная компиляция по изданиям русской революционной партии». Але зазначалося, що разом з роботами Е. Лавігне, Й. Арнаудо «это – единственные отдельные произведения об этом предмете (нігілізм в Росії, *авт.*), которые стоит упомянуть»³⁸.

Відомий німецький дослідник проблеми доктор К. Олденберг зауважував: «Праця, опублікована віденцем Григорієм Купчанком у 1884 р.: «Der Russian Nihilismus» (Leipzig) – це компіляція російських джерел, написана ламаною німецькою мовою і без найменших інтелектуальних зусиль»³⁹. Водночас відзначалося, що її можна використовувати як механічну допомогу (тобто довідник, *авт.*), бо містить перелік подій у хронологічному порядку.

Газета «Діло» вказувала: «Нескромно було писати, що подібна публікація єсть першою в Німеччині, і то як раз в рік після видання прекрасної і дуже основної праці Леона Туна «Die revolutionären Bewegungen in Russland» (Револьюційний рух в Росії)»⁴⁰.

В Австрії ця книга Купчанка була заборонена, а наклад, який ще не розійшовся серед читачів, – конфісковано. Але пізніше вона декілька разів перевидавалася в інших країнах і тепер вважається однією з таких, в якій достатньо повно подано хронологію подій і цілісно описані різні напрямки революційного руху в Росії 60-80-х років XIX ст., які автор узагальнив під однією назвою «російський нігілізм».

Ще за декілька років до виходу цієї книжки Г. Купчанко опублікував художньо-публіцистичну працю «Erlebnisse eines Nihilisten von ihm selbst erzählt. Der Öffentlichkeit übergeben von Gregor Ivanowitsch Kupczanko»⁴¹ (Переживання нігіліста, розказані ним самим. Оприлюднив Григорій Іванович Купчанко). Це була спроба в художніх образах розкрити внутрішній світ, цінності, емоції нігілістів-революціонерів.

Ця тема була розвинена ним 1885 р., коли побачила світ історико-художня книга «Aus den Mysterien des Russischen Nihilismus. Aufzeichnungen eines ehemaligen Nihilisten» (Із таємниць російського нігілізму. Записки колишнього нігіліста)⁴². У вступі до книги зазначалося: «Ця історія походить від колишнього російського нігіліста. Він так само яскраво, як і захоплююче, на основі власного досвіду і вражень описує спосіб життя і діяльність нігілістів або анархістів у Росії і,

спираючись на свій особистий досвід, розповідає, як нігілістична партія в Росії підбурювала невинних і недосвідчених або необережних молодих людей, заманювала їх в свої сіті, ... експлуатувала їх для своїх цілей, поступово розбещуючи їх фізично та морально, і, нарешті, дозволяла їм жалюгідно та жахливо загинути»⁴³. В цій книзі автор досить точно передав особливості діяльності терористичних організацій в Росії, які готові були використовувати будь-які методи, заради того щоб досягти поставленої мети – ошчасливити селян соціалізмом. Думки селян щодо цього до уваги не бралися. Книга повинна була показати справжнє обличчя російського «нігілізму» і застерегти молодих людей від підтримки цього руху. Особливий акцент робився на аморальності революціонерів-народників. Публікація вийшла від імені якогось Івана Єгорова. Але в переліку книг, виданих лейпцизьким «Видавництвом Вільгельма Фрідріха», вказувалося авторство Г. Купчанка.

Купчанко також написав декілька газетних статей з історії російського нігілізму, про Чернишевського, товариство «Чорний переділ» та ін. Але незабаром припинив розробляти цю тему і писав М. Драгоманову: «О нігілістах я перестав писати, бо ніхто ними не интересується»⁴⁴.

Будучи надзвичайно активним, Г. Купчанко мав багато різних ідей щодо публікації своїх праць. Однак не завжди йому вдавалося втілювати їх у життя. Досить цікавою, наприклад, була його спроба налагодити співпрацю з Л. Захер-Мазохом і його міжнародним журналом «Auf der Höhe» (На висоті). Він писав до М. Драгоманова: «Я уже від кількох місяців займаюсь переводом Ваших казок і вообще всяких русских (малорусских) пісень, загадок і т. п. на німецький язык, що разом з описаньєм нравів і обичаїв буковинско-рускогo народа поміщено буде в журналі «Auf der Höhe» нашого крайнина Захер-Мазоха, котрий мене о то осібно просив»⁴⁵. Однак цей проєкт, з незрозумілих причин, так і не було втілено в життя, хоча над ним Г. Купчанко працював досить багато.

З великим ентузіазмом Г. Купчанко взявся за написання розділу про етнографію русинів Буковини до багатотомного фундаментального видання «Die Österreichische-Ungarische Monarchie in Wort und Bild» (Австро-Угорська монархія у словах і картинках), двадцятий том якого був присвячений саме Буковині. Про це він писав у листах до Ф. Міклошича та М. Драгоманова⁴⁶. Однак підготовлений ним матеріал не був прийнятий до друку. Мабуть, він не відповідав вимогам, які ставилися редакційною колегією. Видавництво використало розділ про русинів Буковини, написаний Р. Кайндлем і О. Манастирським.

Окремо потрібно виділити працю Г. Купчанка «Гайдамаки. Замітка до історії соціальних відносин в Галичині і на Буковині», опубліковану в кількох номерах газети «Bukowinaer Rundschau» за 1886 р., а потім окремою книжкою. Сама назва була некоректна, бо йшлося про опришків у Галичині та Буковині у XVIII ст. Автор вважав, що гайдамаки і опришки це ідентичні поняття, що було неправильно. В цій роботі він проаналізував виникнення опришківського руху, побут опришків, їх одяг, озброєння, організацію загонів. На основі матеріалів Станіславівського карного суду за 1703-1723 та 1738-1751 роки і ряду інших документів автор описав набіги загонів І. Пискливого, О. Довбуша та ін. на панські маєтки. Г. Купчанко вважав, що русинські гайдамаки (опришки, *авт.*) минулого століття не були звичайними грабіжниками, а політичними злочинцями, які нападали, вбивали та грабували тільки польських землевласників і багатих купців, а лише потім нападали на бідноту і селян загалом, якщо вони хотіли помститися тим за зраду чи щось подібне.

Значну увагу Г. Купчанко приділив висвітленню того, яка пам'ять збереглася про опришків, і зокрема про Довбуша, в фольклорі, народних переказах тощо. Він зауважував, що в народних піснях найбільша увага приділена прагненню повстанців ліквідувати несправедливість і економічну нерівність серед широких верств населення. Підсумовуючи, Г. Купчанко писав: «Правдиве значення русинського гайдамацтва (опришківства – *авт.*) вісімнадцятого століття буде тільки тоді правильно зрозуміле і правильно оцінене, коли буде досконально вивчений і точно відомий суспільний стан руського народу в сімнадцятому і вісімнадцятому століттях. Доки ж цього не сталося, Пискливий, Пинтя, Лесько, Довбуш і т. д. в очах тих, хто не знає суспільних умов руського народу в згаданій добі, все ще будуть вважатися звичайними розбійниками»⁴⁷.

Цю роботу Г. Купчанка високо оцінив К. Е. Француз, аналізуючи українські народні пісні. Він писав: «Малоросійський письменник Григорій Купчанко опублікував матеріали Станіславівського суду про кінець Довбуша у брошурі, виданій у Чернівцях 1886 року «Die Haidamachen». Відповідність між ними та народною піснею просто приголомшлива»⁴⁸.

У примітці до статті «Гайдамаки» Г. Купчанко зазначав, що незабаром вийде його твір «П'ятсот літ поневолення», який є «докладною історією страждань русинів під польським правлінням з

1340 року і донині⁴⁹. Справді, наступного 1887 р. в Лейпцигу побачила світ книга Купчанка «Die Schicksale der Ruthenen» («Доля русинів»), яка була присвячена саме цій темі. Автор справедливо зазначав, що бідування русинів Галичини почалися відтоді, коли припинилося існування Галицько-Волинського князівства і ця територія потрапила під владу польської держави. Далі він навів численні зловживання польських панів стосовно русинів у Галичині. Не залишив він поза увагою й Буковину, наголошуючи на тому, що в часи, коли Буковина входила до складу Королівства Галичини і Володимирії, в 1786-1849 рр. відбувалася тотальна полонізація краю. Водночас Купчанко вважав, що полонізація краю продовжилася далі в умовах автономного герцогства Буковина⁵⁰, що було явним перебільшенням і однобічним трактуванням історичних подій.

Автор намагався привернути увагу австрійської влади до засилля поляків і наголошував: «Мета польсько-єзуїтської діяльності на Буковині така сама, як і польсько-єзуїтської діяльності в Галичині: ці два краї покатоличити, полонізувати, об'єднати між собою і остаточно проголосити незалежною польською державою. Тоді решта, яка зараз знаходиться під владою Німеччини та Росії, має належати до цієї «держави». Частини колишньої Польської імперії об'єднуються, і після цього велика та могутня Польська імперія, як вона існувала в сімнадцятому та вісімнадцятому століттях, має бути відновлена⁵¹. Це виглядало як звичайний політичний донос на польську громадськість. Тим більше, що австрійська влада в книзі Купчанка зображувалася виключно як справедлива, а Габсбурги як найбільші захисники русинів. Книга отримала певний резонанс і була прорецензована в кількох виданнях, в тому числі в поважній мюнхенській газеті «Allgemeine Zeitung», про що мова йтиме в наступному розділі. І. Франко так оцінив цю працю Г. Купчанка: «Його книжечка про українців (у нас конфіскована) становить досить мізерну компіляцію з праць Гарасевича, Малиновського і Адольфа Добрянського, а про новітні часи подає відомості надзвичайно поверхові, тенденційні і перекручені. Тенденційні, розуміється, в ту сторону, в яку схиляється п. Купчанко, до спілки з панами Площанським, Марковим et tutti quanti»⁵².

У середині 80-х – на початку 90-х років XIX ст. Г. Купчанко знову активізував свої дослідження з етнографії. Він досить плідно співпрацював із журналами «Исторический вестник», «Das Ausland. Wochenschrift für Länder- und Völkerkunde» («Закордоння. Щотижневик для краєзнавства та етнології»), «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» («Журнал з австрійської етнографії»), «Am Ur-Quell. Monatsschrift für Volkskunde» («До першоджерел. Місячник з етнографії») та ін. Зокрема, в останньому з них він опублікував статті про айзерів (азерів) на Кавказі (на підставі документів, наданих попечителем Кавказького навчального округу К. Яновським)⁵³, весілля у білорусів⁵⁴, заклинання хвороб руськими селянами Буковини⁵⁵, руські міфи про створення світу⁵⁶ тощо.

Про липованів Буковини Г. Купчанко опублікував матеріал в Санкт-Петербурзькому «Историческом вестнике»⁵⁷. Зокрема, він зупинився на вивченні появи старообрядців на Буковині, їх розселенні, особливостях правового становища.

Досить цікавою була його стаття про німецьких переселенців на Буковині в журналі «Das Ausland»⁵⁸ за 1886 р. У цьому ж виданні за 1889 р. він опублікував статтю «Меноніти в Росії»⁵⁹ (також на основі матеріалів, переданих К. Яновським), в якій намагався описати походження менонітських поселень, їх правове становище, господарство, особливості побуту. Однак стаття отримала негативний відгук. Голова союзу менонітських громад Німеччини Х. ван дер Сміссен написав: «Повідомлення Григорія Купчанка в № 8 і 9 цього журналу про менонітів у Росії необхідно терміново виправити. Автору не вдалося правильно описати цих людей ні з історичної, ні з релігійної точки зору, ні навіть з економічної»⁶⁰. І далі рецензент вказав на численні помилки в роботі Г. Купчанка. Тут варто ще раз нагадати, що Г. Купчанко не дуже заморочувався над достовірністю джерел, на підставі яких він писав свої дослідження. Досить часто це були матеріали, які йому передавали знайомі, друзі (як у даному випадку), родичі або сторонні люди, яких він наймав збирати етнографічний матеріал. Зрозуміло, що в такому випадку достовірність матеріалів не завжди була належною.

Як бачимо, в 90-х роках XIX ст. Г. Купчанко дещо вийшов за межі етнографії русинів Буковини, опублікував декілька статей про інші народи. Однак на першому місці все одно залишалася література для селян, яку він писав у популярному стилі, маючи на меті донести до них свої ідеї, а не досліджувати щось нове. Науковець у ньому раз за разом поступався популяризатору знань, а то й просто пропагандисту. Назвемо популярні праці, опубліковані в цей час. Зокрема, це трилогія «Буковина и еи русски жители», «Галичина и еи русски жители», «Угорская Русь и еи русски жители»,

до якої також примикає праця «Холмская Русь и еи церковный начальник высокопреосвященный Флавіанъ»⁶¹. Автор зауважував, що всі чотири книги орієнтовані на селян, а також учнівську молодь і повинні дати їм загальні знання про рідний край, пояснити, хто такі місцеві «русски жители». Тому в кожній з названих книг був розділ про історію краю, про адміністративний устрій, статистику народонаселення, етнографічний опис місцевого «русского населения». Всі ці книги можна швидше всього охарактеризувати як популярні підручники з краєзнавства кожного з регіонів, орієнтовані на не підготовленого, малоосвіченого читача. Дивно деколи читати, що ці книги нібито мали науковий характер і стали важливим етапом в дослідженні історії та етнографії русинів західноукраїнських земель. Російська історіографія пішла ще далі і називає ці праці «три монументальные работы ... в которых восточнославянское население этих регионов рассматривается и анализируется с разных точек зрения – языка, духовной и материальной культуры, антропологического типа, менталитета»⁶². Це явне перебільшення, в якому ідеологічні мотиви переважають над об'єктивною оцінкою.

1897 року Г. Купчанко об'єднав названі роботи про Буковину, Галичину та Закарпаття і видав під загальною назвою «Наша Родина». Ілюстрований збірник для простонародного читання»⁶³. Книга була присвячена «Благородному покровителю Австро-Угорської Руси Владимиру Карловичу Саблеру в знак глубокой благодарности». Нагадаємо, В. К. Саблер – на той час заступник (товариш) оберпрокурора святийшого синоду, один з найбільш реакційних діячів Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. Про ідейні засади цих публікацій буде сказано в наступному розділі. Р. Кайндль в рецензії на цю працю Купчанка також зауважував, що оскільки вона призначена для народу, то само собою зрозуміло, що в ній згадується та розповідається багато того, що не має наукового значення, тоді як, з іншого боку, вона не містить і не може містити багато такого, що мало б велику цінність для етнографа»⁶⁴. Крім того, Кайндль вказав на невдале зображення будинків русинів у цій праці, непропорційність їх розмірів. Для нього це було важливо, бо в попередньому номері журналу «Глобус» була вміщена його велика й добре ілюстрована стаття про житло і господарство руснаків (русинів) Буковини⁶⁵.

Останньою великою працею Г. Купчанка стала книга «Русь и Польша»⁶⁶. В історіографії зустрічається твердження, що нібито це переклад його праці «Die Schicksale der Ruthenen». Однак це не так. Її тон виявився діаметрально протилежний тому, який був у попередній праці про взаємини з поляками. Тепер у Купчанка поляки стали найближчими друзями русинів. Він писав: «... намъ дуже потрібно и полезно знати также историю нашихъ ближайшихъ сосѣдовъ и кривняковъ Поляковъ, а то ни лишь тому, що мы, Русски и Поляки, жиемъ въ ближайшомъ сосѣдствѣ и есьмо по роду або крови собѣ родня або кривни, но также тому, що нашъ русский народъ в Галичинѣ, Буковинѣ и Угорской Руси находится въ такомъ самомъ сумномъ духовномъ и материальномъ состоянью, въ якомъ находится польский або такъ называемый мазурский народъ в Галичинѣ, и що Поляковъ окружають (обступаютъ) со всѣхъ сторонъ таки сами небезпечни для нихъ вороги, яки окружають и насъ, Русскихъ...»⁶⁷.

У цій книзі Г. Купчанко в притаманному йому популярному стилі окреслив найголовніші віхи історії Росії і Польщі від IX до кінця XIX ст. Зокрема, описав заснування і розвиток Російської й Польської держав, діяльність російських і польських правителів, сучасний стан Польщі та Російської імперії. Окремо зупинився на історії Галичини, Буковини і Закарпаття. Книга також була орієнтована на широкі верстви населення.

Підбиваючи підсумок, можна констатувати, що найбільшим успіхом Г. Купчанка в краєзнавстві та етнографії Буковини стали його публікації 1875 р. Після цього значних досягнень, за винятком кількох статей, він не мав, повторюючи в журнальних та газетних публікаціях одні й ті ж факти. Його праці на цю тематику мали суто описовий характер і сьогодні цінні перш за все як історичне джерело з фольклору та етнографії русинського населення краю.

Певну цікавість становлять Купчанкові дослідження російського нігілізму. Щонайменше тут йому потрібно віддати належне за нагромадження та систематизацію фактологічного матеріалу.

Осібно стоїть його праця про гайдамаків. Хоча сама назва неправильна, але в цій статті Купчанко зумів підняти декілька цікавих пластів історії опришківського руху в Галичині та на Буковині на основі оригінальних документів.

Його популярні опуси на історико-етнографічну тематику все ж таки варто віднести до пропагандистсько-просвітницької, а не наукової літератури. Найчастіше ці праці мали заангажований характер, їхньою метою було насаджувати селянам ті ідеї, які на той час були важливі для самого Г. Купчанка.

Пропагандист «русского мира»

Говорячи про ідейні переконання Г. Купчанка, відразу варто зазначити, що вони не були якимись оригінальними. Та й творцем цих ідей він не був. Його роль зводилася до популяризації й пропаганди думок російських науковців, політиків та публіцистів на кшталт М. Карамзіна, М. Погодіна, К. Победоносцева, М. Каткова і їм подібних. Головну увагу Купчанко приділяв тому, щоб подати ці ідеї якомога простіше, зрозуміліше для широких верств народу.

Але що ж це були за ідеї, які Г. Купчанко намагався нав'язати селянам? Зупинимося на кількох базових концепціях.

Русинське населення Буковини Г. Купчанко вважав частиною «єдиного русского народа». Майже завжди він називав це населення «русским». Для підтвердження своїх ідей любив робити екскурси в історію. Він наголошував, повторюючи своїх російських покровителів, що колись був один російський народ, потім з нього в результаті різних геополітичних процесів, потрапляння російського народу під владу Золотої орди, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої виділилися великоросійська, малоросійська і білоруська народності, які залишалися частинами єдиного народу. А потім і ці народності поділилися на дрібніші групи. «Но позднѣше зачали и сѣ три части русского народа раздѣлятися на меньшичасти и такъ повстали на примѣръ, межи нами Русскимивъ Австро-Венгрии: Подоляне, Подгоряне, Горяне, Гуцулы, Бойки, Лемки, Верховинци и так дальше»⁶⁸. Підсумовуючи, Г. Купчанко наголошував: «И такъ уважаючи на то, що великій рускій народъ раздѣлень на двѣчасти, шо одна его часть находится подъ русскимъ царемъ, а друга подъ австрійскимъ цѣсаремъ, мы всѣ Русски такъ въ Австро-Венгріи якъ и въ Россіи принадлежимъ до одного роду, до одного поколѣнья, до одного племени, есьмо отже собѣ всѣ, шо до одного, родни братья и сестры и составляемъ яко таки одну велику родину, одинъ, рускій народъ»⁶⁹.

Відповідно до цього, за Купчанком, для «русского народа» притаманна єдина російська мова. Він неодноразово повторював думку, що спочатку весь російський народ розмовляв однією мовою. «Но сѣ часомъ, коли русский народъ зачалъ раздѣлятися, раздѣлился и русскийязыкъ на части, на нарѣчія. Такъ повстали великорусское, малорусское и бѣлорусское нарѣчіе. Сѣ часомъ раздѣлилися и сѣ нарѣчія, и изъ нихъ повстали говоры. Так повстали изъ великорусского нарѣчія: новгородскій, псковскій, московскій и другіе говоры. Изъ малорусского нарѣчія повстали: киевскій, галическо-волынскій, буковинскій, угро-русскій и други говоры...»⁷⁰.

Воднораз Купчанко наголошував, що в Росії дітей навчають книжної, літературної російської мови, і в державних установах використовується літературна російська мова, а говірки використовуються тільки неосвіченими людьми. Звідси робився натяк на необхідності вивчати російську мову також і на інших територіях, де проживають «русски» люди. Щоправда, він добре розумів, що зробити це в шкільній системі Австро-Угорщини неможливо, бо російська мова тут не вважалася мовою місцевого населення, крім липованів-старовірів. Тому закликав освічену молодь Галичини, Буковини, Закарпаття самотужки освоювати російську мову і рівнятися на освічену молодь Російської імперії. Поспілкувавшись з кількома молодими росіянами в Москві, він писав: «Вотъ молодежь, вотъ просвѣщеніе, вотъ будущность, вотъ сила и слава русского народа, а не тѣ жалки обожатели Стоцкихъ, Барвинскихъ, Поповичей и т. д. , котори изъ ненависти до родного русского языка не хотятъ учиться чистого русского языка и на всяки лады перекручивають розличнирусски слова або просто кують (выдумують) нови слова (мається на увазі українська мова, *авт.*), абы лишь отдалити ту всю мѣшанину отъ чистого русского языка и приблизити ею до польского языка а потомъ совсѣмъ смѣшати с польскимъ языкомъ!...»⁷¹.

Свої газети Г. Купчанко видавав, як він сам казав, на «малорусскомъ простонародном нарѣчію»⁷². Для нього це був вимушений крок. Він завжди поривався видавати газету російською мовою і декілька разів навіть оголошував подібні плани, але дійсність ставила його на місце. Він і сам добре розумів, і це добре розуміли його покровителі, що буковинські і галицькі селяни не розуміють російською мови і така газета не матиме популярності. Про це ж писав російський консул в Чернівцях С. Горяинов: «Купчанко ко дню юбилея митрополита Сильвестра выпустилпервый номер новой газеты для народа «Просвещение». Другая газета для народа стала издаваться в настоящем году в Вене Козаркевичем, под названием «Православная Буковина». В ее пригодности для народа можно сомневаться, так как она изложена языком, мало отличающимся от великорусского, последний, хотя отчасти и понятен интеллигенции, но не местному народу, для которого собственно газета и предназначена»⁷³.

Проте Г. Купчанко, де тільки міг, популяризував російську мову, мріяв про те, що в перспективі все русинське населення Буковини та Галичини перейде на цю мову в освіті, що для нього буде видаватися багато популярної літератури, газет, журналів справжньою російською мовою.

Відстоюючи російську мову, Г. Купчанко також послідовно проводив думку про необхідність збереження етимологічного правопису й дуже негативно ставився до запровадження фонетики в школах Галичини і Буковини, яку називав «попсованым русскимъ письмом». На цю тему він написав цілу низку статей, висуваючи традиційні аргументи захисників етимології. Найголовніше ж для нього було те, що етимологія на письмі зближала російську мову з українською мовою, якою розмовляли прості русини Буковини, і справді створювала видимість певної спільності цих мов. Він дуже тішився з того, що коли перебував у Москві і дав почитати свої видання, видрукувані етимологічним правописом, місцевим жителям, то вони читали їх на свій манер, відмінно від буковинської говірки, і все добре розуміли.

З кінця 80-х років XIX ст. Г. Купчанко активно включився в правописну суперечку на Буковині та в Галичині. Варто зауважити, що коли це було необхідно, Купчанко використовував фонетичний правопис. Наприклад, за настійною рекомендацією М. Драгоманова він записував фонетикою пісні українського населення Буковини. Починаючи з 1881 р. листувався з М. Драгомановим фонетикою (так званою драгоманівкою). Але коли постало питання про запровадження фонетики в школах Галичини і Буковини, розпочав активну газетну кампанію проти фонетики, вдаючи, що він не знає, що це таке і звідки фонетика взялася.

Історію фонетичного правопису Г. Купчанко починав з П. Куліша. Вважав, що останній створив свій правопис (кулішівку) на догоду полякам, і надіявся, що ті йому за це заплатять. Для цього приїжджав до Галичини, але сподівання не виправдалися і Куліш, повернувшись до Росії, відмовився від своєї вигадки. Але з'явилися послідовники Куліша, які підтримали фонетику, щоб сподобатися польським панам або тому, що писати кулішівкою, як наголошував Г. Купчанко, «міг потрафити кожен недоука і кожен дурень тоді як наука правильного русского писання або русского правописання є як і всяка інша наука більш менш трудна»⁷⁴.

Щоб ще більше заплутати суть проблем, він, як і його галицькі однодумці, популяризували тезу, нібито фонетичний правопис – це інтрига Польщі, а запровадження фонетики призведе до ополячення руського народу. Не спинявся він і перед відкритою брехнею, наприклад, буцімто введення фонетики спричинить заміну існуючого алфавіту на латинський. Ось кілька зразків подібних тверджень: «...хто изъ насъ, русскихъ, сегодня пишет фонетикою або кулишивкою, есть або приятель, або подпиратель Польши, абонеука-дуракъ». Чи в іншому місці: «Фонетика то не що иное, як только мостъ, як только переходъ от нашего родного тысячелетнего русского письма до чужого польского або латинского письма»⁷⁵.

Обурений запровадженням фонетичного правопису в школах Галичини і Буковини він придумував усілякі нісенітниці і писав у своїх виданнях: «вороги нашего русского народавы думали и употребляютъ теперь такый способ: они позыскали за велики гроши и всяки почести на свою сторону просвѣщенныхъ русскихъ людей, помогли имъ статися учителями и професорами русской молодежи и заставили ихъ, силовати русску молодежь до ученья попсованого русского языка або жаргона и попсованого русского письма або фонетики»⁷⁶.

Г. Купчанко на сторінках своєї газети закликав протестувати проти запровадження фонетики в школах і рекомендував надсилати скарги до москвофільського товариства «Русская Рада» у Львові, яке в свою чергу мало переправляти ці звернення до Відня. Він навіть зауважував, що хто не знає, як писати таку скаргу чи такий протест, нехай напише до «Русской Рады» і отримає від цього товариства готовий текст скарги, який потрібно тільки підписати. Ці заготовки були видрукувані літографічним способом і розповсюджені по всій Галичині й Буковині. В Центральному державному історичному архіві (м. Львів) зберігається 6 товстих томів цих петицій⁷⁷. За деякими даними, москвофіли зібрали близько 100 тис. підписів. На багатьох аркушах усі підписи зроблено однією рукою. Разом із надходженням петицій Крайова шкільна рада Галичини почала отримувати листи, в яких селяни заявляли, що їх обманом примусили підписатися. Наприклад, представники ряду громад повідомляли, що вони підписували петицію, думаючи, щотам є прохання прозниження шкільних виплат або продопомогу тим, хто голодує.

Одна з найбільш популярних тез Г. Купчанка в його пропагандистській діяльності полягала в тому, що російський народ може бути згуртованим на всіх територіях Росії й Австро-Угорщини,

але вороги прагнуть його розділити й виокремити з нього українців. Цими ворогами він вважав народовців-українофілів та поляків. Загалом Г. Купчанко неодноразово повторював тезу російських політиків та публіцистів, що українці – то видумка поляків (деколи ще звучала теза, що то видумка австрійської або німецької влади), які прагнуть розділити єдиний російський народ для того, щоб його ослабити. Тому він наголошував: «Се наше роздѣленіе и розлученіе есть отже велике зло, велике несчастье для русскогo народа, и для того мы повинны старатися, застановити и убити се зло, абы оно дальше не росхадилось и не нищило русскій народ. Се зло мы можемъ убити лишь однимъ, а то одно есть: не слухати нашихъ враговъ и измѣнниковъ, не прійматися того, що они выдумують и намъ накладываютъ, а крѣпко держатися своего, родного, русского, своей родной русской народности, своей родной русской православной вѣры, своего родного русского письма, своихъ родныхъ русскихъ обычаевъ и щиро любити при томъ одни другихъ, не уважаючи на то, где хто изъ насъ жиєть, якъ хто изъ насъ носится, яки хто изъ насъ маєть обычаи и свѣчаи и т. д.»⁷⁸.

Дуже уважно Г. Купчанко ставився до того, як повинно називатися місцеве українське населення Буковини. Для цього він висунув окрему теорію, звинувачуючи в усіх суперечностях щодо назв сусідні народи, найперше поляків, німців, євреїв. Зокрема, писав: «зачали и чужи, неруски люди называти або прозывати насъ, Русскихъ, всякими фальшивыми именами, якъ: Русинами, Рутенами, Украинцами, Москалями, Московитами и т. д. Назвыско Русины накинено намъ нашими сосѣдями поляками, чтобы насъ такимъ способомъ розличати и отдѣляти отъ Русскихъ в Россіи, котрыхъ ъони прозвали Москалями. Для того-то поляки называютъ и нашъ русскій языкъ русинскимъ языкомъ, а языкъ Русскихъ въ Россіи – московскимъ языкомъ. Назвыско Рутены накинено намъ стародавними Греками, Римлянами и Нѣмцами, и Нѣмцы сегодни еще называютъ насъ, Русскихъ въ Австро-Венгрии, Рутенами (Ruthenen), а нашъ языкъ – рутенскимъ (ruthenisch). Украинцами и Москалями або Московитами называютъ насъ Поляки, Нѣмцы и други чужи, нерусски люди, а также и где-яки наши русски люди, котри не держуть сь своимъ роднымъ русскимъ народомъ, а держуть сь всякими чужими людьми»⁷⁹. Звідси робився висновок, що назви русини, рутени, українці неправильні і фальшиві, тому що народи називаються так, як називається їхня мова, якою вони розмовляють. Він писав: «А понеже мы, Русски, всѣ что до одного, сколько насъ есть на свѣтѣ, кажемъ, что мыговоримъ по-русски, что отже нашъ языкъ есть русскій языкъ, а не якісь русинский, рутенский, украинскій або московскій языкъ, то совсѣмъ природно, что насъ можно и мусится называти лишь русскими людьми або коротко Русскими а не якимось Русинами, Рутенами, Украинцами або Москалями»⁸⁰.

Щоправда, коли цього вимагали обставини, Купчанко використовував назву «русини» – «рутени». Але це робилося тільки там, де цього вимагали видавці, або в листуванні з авторитетами, як Ф. Міклошич, М. Драгоманов, з якими Купчанко не наважувався сперечатися. У книзі «Доля русинів» він пояснював, що навмисно вживає неправильну, на його думку, назву «русини» замість єдино правильної назви «руські», для того щоб було зрозуміло, що йдеться про населення Австро-Угорщини⁸¹.

Ці пояснення закінчувалися зверненням-закликом до селян: «Запamятайте собѣ се все, мили русски братья – мужики, и уважайте, чтобы ни одинъ изъ межи васъ не называль свой дорогій, милый. солодкій, родный, материнский языкъ иначе, якъ лишь русскимъ языкомъ, а себе самого – лишь русскимъ человекомъ або коротко Русскимъ»⁸².

Вся ця писанина була абсолютно ненауковою, але Г. Купчанка це мало хвилювало. Він діяв як типовий пропагандист, прагнучи все максимально спростити і подати малописьменним селянам як істину в останній інстанції, періодично повторюючи ці твердження в різних публікаціях. О. Попович зауважував: «Треба йому признати (Купчанкові, авт.), що вмів писати для народу навіть чи не ліпше, як сам Наумович. Головною прикметою його агітаційних статей було безперестанне, хоч все відмінне повторювання того, що хотів вбити в мужицьку голову»⁸³.

Так само надуманими і фальшивими були його погляди про те, що таке Україна і хто такі українці. Він поширював думку, що Україна – це певна територія, яка існувала понад двісті років тому, але після того як була приєднана до Росії, почала називатися Київською, Полтавською, Харківською і Подільською губернією і тепер, тобто в другій половині XIX ст. України як такої немає. А українцями можна називати тільки тих людей, які живуть в Україні, так само як жителі Буковини називаються буковинцями, жителі Галичини – галичанами. Але оскільки України вже давно нема, то не може бути й українців. Він писав: «Украинцами могут називати себе лишь те люди, котри родилися и жили в Украине. А понеже Украина уже долъше як 220 роков принадлежитъ до Россіи,

то и украинцами могут називати себе лишь русскими поддани и то так Русски, як Поляки, Немци, Жидаи и другие народы в давной Украине. Если же украинцами называют себе люди в Буковине або Галичине, то тим они свѣдчатъ, що они або велики туманы або хотять других людей туманити. Так само неверно, неправильно есть, если хто называет наш русский язык, языком украинским. Як нема особного буковинского або галичеського языка, так и не можетъ бути и особного украинского языка, а тим меньше у нас в Буковине або в Галичине»⁸⁴.

Пізніше в 90-х роках XIX ст. Г. Купчанко під впливом розвитку українства в Галичині та на Буковині дещо модернізував свої погляди на українців. Тепер під українством він розумів виключно політичний і культурницький рух, який прагне штучно створити досі неіснуючий український народ і відірвати його від єдиного російського світу. Він пояснював появу українського (народовського) руху діями поляків у Галичині. Обґрунтовував думку, що засновником українського руху був граф А. Голуховський, який був намісником Галичини в 50-х роках XIX ст. Саме він нібито зібрав групу «перекинчиків» від «русского народа» і дав їм вказівку організуватися в українську (народовську) партію на чолі з судовим радником Юліаном Лаврівським. «Онъ собралъ въ Львовѣ купку русских перекинчиковъ и такихъ русскихъ людей, котори были зависими отъ него и взагалѣ отъ польскихъ урядовъ и пановъ, далъ имъ велику сумму грошей и сказалъ: «Соединѣтся въ одну партію, назвѣтъ себе яко партію украинцами и заявѣтъ, що вы противники Москалей и не хотите мати съ Москалями ничего до чиненья!»... Та купка русскихъ перекинчиковъ и русскихъ прихвостней польскихъ пановъ дуже радо пристала на то, що ей предложилъ графъ Агеноръ Голуховский и точасъ составила изъ себе особну русску партію, котору она назвала украинскою або народовскою партиєю»⁸⁵.

Г. Купчанко зауважував, що на Буковині донедавна ще не було й сліду якихось українців з їхньою «русскою» або «руською» мовою, з їх кулішівським письмом та з їх «велебною» газетою (газ. «Буковина», *авт.*). І далі з обуренням писав: «А сегодни подивѣтся: «українці» не лиш поналезали до Буковини, Богъ знаетъ, отки и не лиш повпихалися въ черновецки русски Общества та по всяки русски кружки въ Буковинѣ, они зачали еще в своей газетѣ («Буковина», *авт.*) и при всяких случаях справляти русский православный народ в Буковинѣ до якои веры он маєт приступати, якимъ языкомъ и письмомъ он маєт писати и с ким он маєт держати»⁸⁶.

Зрозуміло, що для нього було принципово важливо всіма засобами поборювати український рух як ворожу політичну силу. Найперше в цій боротьбі він використовував друковане слово.

Українську мову і український народ він не визнавав до кінця свого життя. Тому дивним виглядає, коли, наприклад, В. Костик пише, що Г. Купчанко в листі від 20 травня 1882 р. до батька Є. Ярошинської «давав їй слушні рекомендації про те, аби вона писала винятково українською мовою»⁸⁷. Купчанко такого в принципі не міг написати. Але візьмемо оригінал листа. Його опублікувала Л. Ковалець. І що ж бачимо? Г. Купчанко пише: «Пусть она пишет исключительно по-русски и пусть будет уверена, что если она потрудится так год-два, то после того все наши и даже заграничные редакции будут с удовольствием помещать въ своих журналах и пр. ея духовные произведения»⁸⁸. Так, звичайно, що писати «по-русски» означало в його інтерпретації писати тією мовою, якою розмовляли русини на Буковині. Але цю мову Г. Купчанко вважав не українською, а «буковинским говором малорусского наречия великорусского языка».

Таких помилок у трактуванні того, що писав Г. Купчанко, або що мав на увазі дуже багато. Наприклад, В. Грябан та О. Кожоляно називають купчанкову газету «Руська правда»⁸⁹ (насправді «Русска Правда», *авт.*) а Національна бібліотека ім. В. Вернадського одну з праць Г. Купчанка 1895 р. назвала «Буковина і її руські жителі»⁹⁰ (насправді «Буковина и еи русски жители», *авт.*), за що Григорій Іванович, мабуть, був би дуже ображений. Усіх, хто писав слово «русский» з м'яким знаком і одною літерою «с», він називав м'якенькими і вважав їх своїми ворогами-українофілами. Він, зокрема, пояснював селянам: «Неверно, неправильно есть также писати слово «русский» съ одним «с» або съ «сь», бо названіє «русский» походить от кореня «рус» и окончанія «скій», отже русский... Для того и нашъ народъ выговорюетъ слово «русский» твердо, а не мягко, якъ то слово пишуть паны «українці», котрым сдается, дуже бы хотѣлось, абы слово «руський» говорилося и писалось такъ мягко, якъ слово «польский», отже «руський», и абы оно потомъ съ часомъ совсѣмъ перекинулось въ слово «польский»»⁹¹.

На основі цього Г. Купчанко чітко розрізняв прихильників і противників, ділив на «своїх» і «чужих». Він писав про народовців: «въ Львовѣ появилась межи тамошними провѣщенными русскими людьми партія якихось новомодныхъ або такъ называемыхъ мягонькихъ Русиновъ. Мягонькими ихъ

названо за то, що они поддалися польским панамъ и пристали до нихъ, называючи себе фальшиво «самостійними Русинами» або «українцями» а русский языкъ – «руською» або «українською» мовою. Насъ же, всѣхъ другихъ просвѣщенныхъ русскихъ людей, котри не хотѣли отрициса отъ своего родного и котри не хотѣли пристати до нихъ, сѣ новомодни «руськи» панки назвали «москалями», «зрадцями», «запроданцями» та всякими другими подобными глупыми прозвысками. Отъ того часу до сегодняшного дня насъ называютъ за то, що мы не поддаемся польскимъ панамъ, «маскалями» або твердыми Русинами, а ту маленьку купку новомодныхъ Русиновъ межи нами, котри держатъ сѣ польскими панами, называютъ «українцями» або мягонькими Русинами»⁹².

Як уже зазначалося, важливим інструментом у пропагандистській діяльності Г. Купчанка були екскурси в історію «русского народа» загалом і «русского народа в Галичине и на Буковине». Ці історичні екскурси він робив відповідно до загальноприйнятої схеми російської історії, розробленої М. Карамзіним і продовженої М. Погодіним та ін. Головна мета їх полягала в тому, щоб показати, що «русский народ» від своїх початків був єдиним цілим, а потім після роз'єднання те населення, яке не було в складі Росії, безмірно страждало під владою інших держав. Як правило, він починав від розселення слов'ян, потім «Русское государство», так він називав Київську Русь, далі володимиро-суздальські, московські князі. Потім московське царство, а далі Російська імперія. Щодо Галичини і Буковини Купчанко вживав термін «Червоная Русь». Зауважував, що Червоная Русь понад 150 років входила до складу Русского государства (тобто Київської Русі, *авт.*), а потім потрапила під владу інших держав, які нещадно визискували місцеве русинське населення. Що ж до Російської держави, то Купчанко вважав, що місцеве «русске» населення тут благоденствує.

Одним з наріжних каменів пропагандистської діяльності Г. Купчанка була православна церква. Де тільки міг він наголошував, що місцеве русинське населення Буковини православної віри, так само як їхні одноплемінники в Росії. Досить часто у своїх публікаціях він робив випадки проти греко-католиків та католиків. Як уже зазначалося, він мав тісні стосунки з буковинським митрополитом С. Морарем-Андрієвичем і обґрунтовував доречність православної солідарності русинів та румунів Буковини.

Важливою складовою цього було відстоювання юліанського календаря. «Понеже наша православная церковь, – писав він, – поправила, усовершила и управильнила юлианский календарь отвѣтно нашей святой православной вѣрѣ и понеже нашъ православный народъ тѣломъ и душою свыкся и зросся сѣ своимъ старымъ православнымъ календаремъ, та всѣ старания латинянь, оторвати нашъ народъ отъ его календаря и накинути ему навый григорианский або латинский календарь, остались до сегоднѣшного дня совсѣм даремными»⁹³.

Нав'язуючи свої погляди селянам, Г. Купчанко для підсилення переконання прагнув опиратися на авторитетні для селян імена письменників, громадських діячів. Не випадково в його газетах декілька разів вміщалися статті про Т. Г. Шевченка, якого він трактував як такого, що «причислено до найславнѣйшихъ русскихъ стихотворцевъ». При цьому він заявляв: «мусимъ упомянути, що так называемы «украинцы», фонетики, кулишовники або мягоньки Русины всякими способами стараются украсти намъ, русскому народу, нашего славного Тараса Шевченка, приписуючи ему якісь чужы сумасбродны, безбожны, нигилистичны та розбойничы стихи та выдаючи его за «своего»⁹⁴. На такі абсурдні заяви Г. Купчанка відгукнулася львівська газета «Діло», яка досить жорстко написала: «Коли одчитувати сей уступ, то мимохіть приходиться на гадку, що «просвѣтитель народа» п. Купчанко, коли се писавъ, мусѣвъ або бути не при разумѣ або теженько пьяный. Бо чоловікъ зъ здоровымъ умомъ и тверезый не плѣвъ-бы народови такихъ «глупыхъ подлостей и подлыхъ глупостей»⁹⁵.

Таку ж спробу він зробив і стосовно С. Воробкевича. У статті про нього в «Русской Правде» за 1888 р. він гостро полемізував з народовцями і намагався довести, що С. Воробкевич не належить до них, до їхньої партії, не поділяє їхні ідеї. Г. Купчанко писав: «Нѣ панове «украинці» та полско-іезуитски похвостачи, отецъ Исидоръ Воробкивичъ не належить до васъ и не держитъ сѣ вами: онъ принадлежитъ до того народа и держитъ сѣ тимъ народомъ, изъ которого онъ вышелъ и межи котрымъ онъ до сегоднѣшного дня жиетъ и дѣйствуетъ. Народъ тотъ есть русский православный народъ и сему народу отецъ Исидоръ Воробкевичъ преданъ теломъ и душою...»⁹⁶. Щоб пояснити, чому С. Воробкевич пише свої твори народною мовою, якою розмовляють русини Буковини, Г. Купчанко зазначав, що Воробкевич є народним поетом, композитором, письменником і як такий повинен писати тією самою мовою, якою розмовляє народ, для якого він пише. І далі зазначав: «Другое дѣло было бы,

если бы отецъ Исидоръ Воробкевичъ писалъ научни, исторични, глубокоучени сочинения для высше образованной части русскаго народа: тогда онъ мусѣлъ бы писати образованнымъ, литературнымъ русскимъ языкомъ, бо народный або лѣпше сказавши, простонародный русский языкъ, якимъ говоритъ нашъ простой русский народъ, наши мужики, не сдатный для составления ученыхъ книгъ черезъ то, шо вънемъ не достаесть словъ, выражений, оборотовъ, котри потребни для высшего слога»⁹⁷.

Однак і в цьому випадку в Г. Купчанка нічого не вийшло. Вже 1889 р. С. Воробкевич разом з іншими очільниками «Руської Бесіди» надіслав листа до газети «Русска Правда», в якому редакція звинувачувалася у свідомому перекручуванні суспільних подій на Буковині, діяльності «Руської Бесіди» та окремих лідерів народовства. Це викликало велике розчарування Г. Купчанка. Він заявив, що С. Воробкевич виступив проти газети «недостойно» і навіть подло, бо в своїх письмах до насъ онъ удававъ нашого і нашого народу приятеля, а за нашими плечами виступав нашим ворогомъ, ... онъ заплатилъ намъ за наше добро – колом в ребро»⁹⁸. Щоправда, газета висловлювала надію, що о. Сидір Воробкевич ще «не совсѣмъ пропалъ для насъ, для нашей святой православной вѣры і для нашего народного дѣла»⁹⁹.

Великі сподівання Г. Купчанко покладав й на Євгенію Ярошинську, яку він заохочував збирати фольклорний та етнографічний матеріал і давав настанови, як це робити. В «РусскойПравде» було поміщено портрет молодой письменниці. Г. Купчанко писав про неї: «Дѣвица Евгения Ярошинска есть горяча русска патріотка и дуже даровита русска народна писателька. Яко така она сдѣлала и еще дѣлаеъ много доброго для русскаго народного дѣла и написала много прекрасныхъ поучительныхъ и патріотичныхъ статей и повѣстей, котри напечатани въ различныхъ русскихъ газетахъ и книжкахъ»¹⁰⁰. Однак досить швидко, значною мірою під впливом народовців, Є. Ярошинська відійшла від ідей, які сповідував Г. Купчанко. О. Попович згадував: «Я спонукав її (Є. Ярошинську, *авт.*) завернути на український шлях, яким вона йшла відтак непохитно, про щосвідчить її письменницька діяльність»¹⁰¹.

У своїх газетах Г. Купчанко прагнув створювати позитивний образ Російської імперії, її правителів та чиновників. Цій темі присвячено понад десяток різних статей як загального, так і вужчого змісту.

1896 року Г. Купчанко, як уже зазначалося, побував на коронації російського імператора Миколи II, яку описав у статтях «Моя подорожъ до Россіи, по Россіи и изъ Россіи» у «Просвѣщеніи». Він детально оповідав про саму багатоденну процедуру коронації, був у захваті від того, що побачив, і писав: «Идучи улицами мѣста Москвы и глядячи на тѣ различни чудни украшения с одной стороны и на празднично убрани толпы ликующего русскаго народа во всѣхъ улицахъ и на площадяхъ («пляцахъ») съ другой стороны, каждому мимовольно насувалася мысль: Вотъ правдивый народный патріотизмъ, вотъ правдива народна любовь до царя, вотъ правдиве народне одушевление передъ святымъ торжествомъ!..»¹⁰². Для нього все російське було чудовим, навіть чай у Москві для нього був: «надзвичайно вкусный, (смачный) и здоровый русский чай»¹⁰³. Він захоплювався політичним устроєм Росії, необмеженою владою царя, самодержавними порядками, вірою простих людей в доброго государя-правителя. «Для того-то русский царъ и называется самодержецъ Всероссийский, то значить, шо онъ держить в своихъ рукахъ власть над всею Россіею. Но русский народ не называетъ своего царя Самодержцемъ а лишь Государемъ або Батюшкою-Царемъ, то значить, Отцемъ-Царемъ, якъ и въ русскомъ народномъ имнѣ спѣвается: «Боже, Царя храни!»¹⁰⁴.

Описуючи процедуру коронації, Г. Купчанко всіляко вихваляв порядок і організованість цього дійства. Про трагедію на Ходинському полі під час коронації, коли в тисняві загинуло понад 1300 людей, Григорій Іванович у своїй газеті не написав нічого.

Варто зауважити, що пропагуючи москвофільські ідеї, своїми книжками і газетними публікаціями Г. Купчанко справляв певний вплив не тільки на русинів Галичини, Буковини й Закарпаття. Деякі його праці знаходили відгук у німецькомовному середовищі Австро-Угорщини і Німеччини, а також серед слов'янських народів. Наприклад, вже згадувану книгу «Доля русинів» позитивно оцінили русофільські слов'янські газети. Як джерело для аналізу ідейних орієнтирів русинів у Галичині та на Буковині використала її у своїй передовій статті впливова мюнхенська газета «Allgemeine Zeitung»¹⁰⁵. Політичний оглядач газети робив такий висновок: «З розповіді самого Купчанка, прикритої постійно повторюваними чорно-жовтими обітницями лояльності, стає зрозуміло, шо східні галичани-уніати тепер бачать себе лише росіянами, а не русинами. Мала молодорусинська партія, яка прагне формування народної мови, хоче триматися церковної унії

і прагнути до порозуміння зі своїми польсько-католицькими земляцькими товаришами, не має ніякого коріння в народі і виглядає як штучна рослина, яка існувала від смерті її засновника, члена намісницької ради Ю. Лаврівського, і тепер всихає. Вся влада і весь вплив належить старорусинам (Свято-Юрцям), до яких належать селянство і духовенство; вони хочуть бути росіянами, і не інакше, як росіянами, прийнявши великоруську мову незмінною, перевернувши унію – наскільки це можливо – і викоренивши загарбницьку польську сутність»¹⁰⁶.

Звідси газета робила парадоксальний висновок: «...Австрія, маючи на вибір два лиха: спольщення або змосковщення Галичини, вибирає менше лихо – ополячування, хоч би тому, що спольщення Галичини вже наполовину здійснене, а змосковщення було б неможливе, бо руська людність клином входить в серце Угорщини, причому ця людність пов'язана з агітацією львівської староруської партії». Ось так спрацювала книжка Г. Купчанка щодо місцевого населення Галичини і потрактування його німецькими журналістами.

На такі заяви мюнхенської газети відгукнулася газета «Діло», а потім І. Франко в газеті «Kurjer Lwowski». Вони спростували висновки «Allgemeine Zeitung». Зокрема вказали: «Щоби галицькі русини почувалися не русинами, а росіянами, – се неправда. І люд, і загал духовенства признає себе руським і лише руським. Люд, що чимраз більше приходить до свідомості своєї національності, знає, що він не польський, а руський, а щоб він уважав себе російським (московським), о тім йому ані не сниться, бо з росіянами навіть ніякої стичності не мав і не має»¹⁰⁷.

Про стан молодоруської (народовської) партії І. Франко пояснив словами з газети «Діло»: «Що молодоруська партія має підставу в народі – о тім свідчать останні вибори до сейму і до ради державної та всі віча народні. Чи вона від смерті Лаврівського усихає, про те свідчить розвиток її товариств, преси, і репрезентація в сеймі крайовім. Не усихає вона, а росте. Кріпне з кожним днем, бо програма її єдино спасительна для Русі, бо вона звернулася до реальної органічної праці народної, бо, на кінець, підстави її побуту і дороги її – моралі»¹⁰⁸.

В цій статті І. Франко дав ще одну досить красномовну характеристику Г. Купчанку. Він писав: «Відомий буковинський літератор п. Григорій Купчанко недавно видав у Лейпцігу брошуру про долю українців у Австрії. Якщо ми називаємо п. Купчанка «відомим», то треба додати: аж ніяк не з кращого боку.

Незнання, політична нечесність, нечистота переконань цього пана здобули йому розголос, а швидше атрибути цілком протилежного характеру»¹⁰⁹.

Вся ця полеміка, яскраве свідчення того, якої шкоди завдавали Купчанкові писання не тільки для свідомості простих селян, але й навіть для осмислення становища українців у Галичині та їхньої ідейної та національної орієнтації з боку представників інших держав і народів. Він свідомо подавав неправильні відомості про стан справ в українському русі, надмірно звеличував русофільську партію і применшував значення українських національних партій, заявляючи про їхній занепад, незначний вплив на широкі верстви населення.

У 90-х роках XIX ст., відчуваючи, що москвофільська пропаганда на Буковині перестає бути дієвою і поступається народовській агітації, Г. Купчанко чимало писав у своїх газетах про потребу посилити вплив на селян західноукраїнських земель. Він закликав своїх однодумців взятися об'єднаними силами до народної справи. На його думку, москвофільське товариство «Народна Рада» повинно опублікувати звернення до селян, в якому мало б закликати їх подавати скарги щодо соціально-економічних та суспільно-політичних справ, освіти, релігії, щоб визначити нагальні потреби народу і працювати над їхнім розв'язанням. Пропонувалося також заснувати на Буковині просвітницькі і літературні товариства москвофільського спрямування, які мали б видавати популярні книжки для народу повчального змісту. Для освіченої частини русинів передбачалося видавати «добру руську политическу литературну газету». Також обґрунтовувалася необхідність влаштовувати по селах невеликі народні зібрання (віча) і розказувати на них селянам про все, що є для них корисне. Купчанко підсумовував: «Однимъ словомъ, наши просвѣщенни русски люди въ Буковинѣ повинны дѣлать все возможне, чтобы поднести наше русское народне дѣло въ Буковинѣ и стати на такое самое становище, на какомъ находятся наши сосѣды Нѣмцы и Ромыны»¹¹⁰. Але ці заклики слабо втілювалися в життя. Селяни все менше вірили москвофілам і підтримували не так активно, як того хотілося Григорію Івановичу. Проте до кінця свого життя, де тільки міг, Купчанко закликав активізувати москвофільську пропаганду поряд з боротьбою за вирішення нагальних соціально-економічних проблем селян краю.

Отже, аналіз пропагандистської діяльності Г. Купчанка яскраво засвідчує, що він був без перебільшення найбільш активним, вправним і переконливим адептом «руського мира», «єдиного русского народа» на Буковині у 80-х роках XIX і до початку XX ст. Він послідовно нав'язував русинам західноукраїнських земель «російську ідентичність», безперестану пропагував духовну єдність з Росією, жорстко боровся з українським рухом. Про це потрібно добре пам'ятати, не створювати ілюзій навколо його постаті, не впадати в сентименти щодо «нашого Григорія», бо він був ворогом українства, який був страшнішим за ворогів-чужинців.

Замість післямови. Чи коректно Г. І. Купчанка називати українцем?

У багатьох наукових працях і довідковій літературі Г. Купчанка називають українським етнографом і громадським діячем. Наприклад, в «Українській літературній енциклопедії» пишеться: «Купчанко Г. І. – український фольклорист, етнограф і письменник»¹¹¹, Л. Ковалець називає його українським етнографом й фольклористом, письменником, громадсько-культурним та політичним діячем¹¹², Г. Кожоляню кваліфікує Купчанка як відомого українського етнографа XIX ст. поруч з М. Максимовичем, О. Потебнею, М. Маркевичем, П. Чубинським та іншими¹¹³. У примітках до творів І. Франка Г. Купчанка називають українським етнографом і фольклористом¹¹⁴. Однак чи коректні такі визначення?

Сучасні теорії національної ідентичності на перше місце ставлять особистісні відчуття індивіда щодо національної самоідентифікації, а все інше (походження, традиції, культуру, рідну мову, ментальність, релігію) вважають хоча й важливими, але не остаточно визначальними. Випадок з Г. Купчанком – яскраве підтвердження таких концепцій.

Він був уродженцем Буковини, громадянином Австрії (Австро-Угорщини). Очевидно, що як людина, яка народилася в русинській сім'ї, з русинською рідною мовою, з русинськими звичаями, обрядами, побутом мав би вважати себе русином (українцем). Але так не сталося. Під впливом різних життєвих обставин, вивчивши російську мову, Г. Купчанко, як уже зазначалося, почав вважати себе «настоящим русским», а русинів Буковини частиною «єдиного русского народа». Щодо другої частини твердження можемо з впевненістю сказати, що воно є антинауковим, надуманим і спростовувалося не один раз у науковій літературі та й сучасною дійсністю. Але чи маємо ми право відмовляти Купчанкові вважати себе росіянином? Він неодноразово наголошував, що є «русским человеком» за мовою, культурою і підтримує тісні стосунки з Росією. Його життєвий шлях, починаючи з середини 70-х років XIX ст., це безперервне намагання довести свою російськість. Звичайно, ми не можемо йому в цьому заперечити, бо тут мова йде про його власні відчуття і власну самоідентифікацію.

Тому стосовно нього найбільш точним може бути таке визначення. Г. Купчанко – громадянин Австрії (Австро-Угорщини), уродженець Буковини русинського походження, який вважав себе росіянином, сповідував російську самоідентифікацію. Таке визначення повинно стосуватися не тільки Г. Купчанка, але й багатьох інших радикальних москвофілів, які свідомо обрали орієнтацію на Росію. Цих діячів, як вони й самі наполягали на тому, потрібно вважати росіянами. Таким чином буде наведено порядок з визначенням національної приналежності багатьох більше або менше відомих історичних персонажів, усіх цих Дудикевичів, Маркових, Яворських, Козаришуків, Геровських, Наумовичів, Бендасюків та іже з ними. Бо досить часто відбувається якесь дивне, незрозуміле і розпливчасте трактування. З одного боку, діяча називають українцем (перш за все беручи за основу походження), а з іншого боку, наводять факти заперечення ним українського народу, послідовної боротьби з українською самоідентифікацією та активної пропаганди теорій про «единый русский народ».

Хтось може сказати, що в такому разі Україна втратить певну кількість відомих постатей. Але чи варто в цьому вбачати біду? Адже такі люди своєю діяльністю розколювали українське суспільство, сіяли в народі зневіру та сумніви щодо власної ідентифікації, насаджували хибні теорії, які активно використовувалися ворогами українства як колись, так і тепер. Якщо ми будемо їх вважати українцями, то їх будуть використовуватися в антиукраїнській пропаганді ще з більшою інтенсивністю. Як люблять писати російські пропагандисти: «Дивіться, українець, а заперечує українську мову і т.п.». Якщо вони є росіянами за національністю, нехай і українського походження, то тут буде все зрозуміло. Людина вважає себе росіянином і прагне нав'язати таку саму ідентифікацію іншим односельцям, країнам і т.д.

Отже, це ворог українства, який маскується своїм походженням і вводить в оману тих, хто не зовсім свідомий своєї національної приналежності. А як відомо, чимала кількість українців Галичини, Буковини, Закарпаття другої половини XIX – перших десятиліть XX ст. була неписьменною, мала низький рівень національної свідомості і досить легко потрапляла на гачок проповідників «руського мира» типу «нашого Григорія».

Для сучасного українського суспільства беззастережно потрібною є консолідація. Тому всі ті діячі, які працювали проти єдності, як колись, так і тепер повинні бути належним чином оцінені, щодо них повинні бути розставлені всі крапки над «і», щоб була достеменно зрозумілою їхня антиукраїнська суть та антиукраїнська діяльність. Події останніх років, російсько-українська війна ще раз довели життєву потребу такого підходу.

1 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова. 19/31 березня 1873 [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, March 19/31, 1873], in «Діло», 1904, 16 (29) червня.

2 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова. 19/31 березня 1873.

3 Г.Купчанко, *Из сборника буковинских простонародных песен, сказок, повестей, пословиц, суеверий и пр.* [From the collection of Bukovinian folk songs, fairy tales, tales, proverbs, superstitions, etc.], in «Буковинская Зоря», (Чернівці), 1870, № 2-3, 10, 13-16.

4 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 13 (25) грудня 1872 р. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, December 13, 1872], in «Діло», 1904, 9 (22) червня.

5 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 1 вересня 1882 р. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, September 1, 1882], in «Діло», 1904, 6 (19) липня.

6 *Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского* [Foreign Slavs and Russia. Documents of the M.F. Rayevskiy Archives], Москва, Наука, 1975, с. 261.

7 І.Франко, *Нарис з історії українсько-руської літератури до 1890 р.* [An essay on the history of Ukrainian-Russian literature until 1890], in «Франко І. Зібр. тв. у 50-ти т.», т. 41, Київ, 1984, с. 353.

8 В. [В.Гнатюк], *Григорій Купчанко. Некрольог* [Hryhorii Kupchanko. Obituary], in «Літературно-Науковий вістник», 1902, кн. VI, с. 44.

9 Г.Купчанко, *Рекрутська писенка. Изъ усть народа* [Recruitment song. From the mouth of the people], in «Учитель», Львів, 1871, № 8.

10 Г.Купчанко, *Из народных обычаев и обрядов буковинско-руского народа: а) Воскресение Христово; б) Игры и спѣваночки дѣвчачи на Велькдень* [From folk customs and rites of the Bukovinian-Russian people: a) Resurrection of Christ; b) Girls' games and songs for Easter], in «Временнике Института Ставропигийского с месяцесловом на год 1872 г.», (Львів), с. 111-114.

11 Г.Купчанко, *Сказки изъ життя Иисуса Христа. Изъ усть народа* [Tales from the life of Jesus Christ. From the mouth of the people], in «Временник института Ставропигийского с Мѣсяцесловомъ на годъ 1873», (Львів), 1872, с. 97.

12 Г.Купчанко, *Народые звычаи и обряды буковинско-руского народа: 1) Коляды, 2) Похороны* [Folk customs and rites of the Bukovinian-Russian people: 1) Christmas, 2) Funerals], in «Временник института Ставропигийского с Мѣсяцесловомъ на годъ 1873», (Львів). 1872, с. 114-121.

13 G.Kupcyanko, *Die ruthenischen Bauern in der Bukowina*, in «Illustrierte Zeitung» (Leipzig), 1874, 17 Januar, № 1594, s. 47, 49-50.

14 G.Kupcyanko, *Die ruthenischen Bauern in der Bukowina*, s. 50.

15 *Russische Nationaltrachten*, in «Illustrierte Zeitung» (Leipzig), 1875, 30 Januar, № 1648, s. 87-88.

16 Лист Г.Купчанка до П.Чубинського 18 лютого 1875 р. [Letter of H. Kupchanko to P. Chubynskyi, February 18, 1875], in «Савченко Ф. Заборона українства 1876 р.», Харків-Київ, 1930, с. 288.

17 Лист М.Драгоманова до Г.Купчанка. 26 березня 1873 р. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, March 26 1873], in «Діло», 1904, 14 (27) червня.

18 *Журнал общаго собранія Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества 23 сентября 1873 года* [Journal of the general meeting of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society September 23, 1873], in «Записки Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества», Київ, 1874, т.1, с. 39-40.

19 Ф.Савченко, *Заборона українства 1876 р.* [Prohibition of Ukrainianism in 1876], Харків, 1930, с. 100.

20 Ф.Савченко, *Заборона українства 1876 р.*, с. 85.

21 Г.Сінченко, *Купчанко Григорій Іванович* [Hryhorii Ivanovych Kupchanko], in «Українська літературна Енциклопедія», Київ, 1995, т. 3, с. 106; В.Костик, *Зародження, формування і функціонування фольклористичних*

(народознавчих) осередків Північної і Південної Буковини [Origin, formation and functioning of folkloristic (ethnological) centers of Northern and Southern Bukovina], in «Народознавчі зошити», 2019, №4, с. 1010.

22 Ф.Савченко, *Заборона українства 1876 р.*, с. 46.

23 Г.Купчанко, *Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ* [Some historical and geographical information about Bukovina], in «Записки Юго-Западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. За 1874 г.», т. II, Київ, 1875, с. 289-370.

24 T.Bendella, *Die Bukowina im Königreiche Galizien*, Wien, 1845.

25 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 13 (25) грудня 1872 р. [Letter of H.Kupchanko to M.Drahomanov, December 13, 1872], in «Діло», 1904, 9 (22) червня.

26 *Пѣсни Буковинскаго народа* [Songs of the Bukovinian people], in «Записки Юго-Западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. За 1874 г.», т. II, Київ, 1875, с. 371-600.

27 Г.Купчанко, *Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ* [Some historical and geographical information about Bukovina], Київ, 1875; *Сборник Пѣсень Буковинскаго народа* [Collection of Songs of the Bukovinian People], Составилъ А.Лоначевскій. (съ матерьяла, доставленнаго Г.И. Купчанкомъ въ Юго-Западный Отдѣлъ Императорскаго Русскаго Географическаго Общества), Київ, 1875.

28 *Журналъ обыкновеннаго собранія Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества 11 сентября 1874 г.* [Journal of the ordinary meeting of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society September 11, 1874], in «Записки Юго-Западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. За 1874 г.» Т. II, Київ, 1875, с. 25.

29 G.Kupczanko, *Die Ruthenen in der Bukowina*, in «Das Ausland». 1887, 17 Januar; Г.Купчанко, *До славныхъ русскихъ громадъ въ Буковинѣ* [To the glorious Russian communities in Bukovina], in «РусскаПравда», 1890, ч. 7 и 8, с. 43.

30 Ф.Савченко, *Заборона українства 1876 р.*, с. 289.

31 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 5 (17 серпня) 1886 р. [Letter of H.Kupchanko to M.Drahomanov, August 5, 1886], in «Діло», 1904, 8 (21) липня.

32 Г.Купчанко, *Изучаймо наш народ* [Let's study our people], in «Русска Правда », 1891, 1 січня, ч.1, с. 6-9.; Г.Купчанко, *Изучаймо наш народ* [Let's study our people], Вѣдень, 1891.

33 *Высоке отличие за списованье русскихъ народныхъ пѣсень* [High distinction for copying Russian folk songs], in «Русска Правда », 1892, ч. 6, с. 66-67.

34 С.Смаль-Стоцький, О.Попович, *Отозва* [Recall], in «Буковина», 1886, 1 липня.

35 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова. 11/10 1881 р. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, 11/10, 1881], in «Діло », 1904, 1 (14) липня.

36 G.Kupczanko, *Der Russische Nihilismus*, Leipzig, 1884.

37 G.Kupczanko, *Der Russische Nihilismus*, s. IX.

38 «Вѣстникъ Народной Воли». Революционное социально-политическое обозрение, 1884, №3, с. 48.

39 K.Oldenberg, *Der russische Nihilismus von seinen Anfängen bis zur Gegenwart*, Leipzig 1888, s. 196.

40 М., *Наш буковинскій земляк, Григорій Купчанко* [Our Bukovynian fellow countryman, Hryhorii Kupchanko], in «Діло », 1884, 3 квітня.

41 *Erlebnisse eines Nihilisten von ihm selbst erzählt. Der Öffentlichkeit übergeben von Gregor Ivanowitsch Kupczanko*, Leipzig, Verlag von Carl Minde, 1880.

42 [G.Kupczanko], *Aus den Mysterien des Russischen Nichilismus. Aufzeichnungen eines ehemaligen Nichilisten*, Leipzig, 1885.

43 [G.Kupczanko], *Aus den Mysterien des Russischen Nichilismus*, s. 1-2.

44 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 5 (17 серпня) 1886 р. [Letter of H.Kupchanko to M.Drahomanov, August 5, 1886], in «Діло», 1904, 8 (21) липня.

45 Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 1 вересня 1882 р. [Letter of H.Kupchanko to M.Drahomanov, September 1, 1882], «Діло», 1904, 6 (19) липня.

46 Лист Г.Купчанка до Ф.Міклошича 22 грудня 1885 р. [Letter of H.Kupchanko to F.Mikloschych, December 22, 1885.], in «Листування українських славістів з Францем Міклошичем», Київ, 1993, с. 237-238; Лист Г.Купчанка до М.Драгоманова 8 березня 1886 р. [Letter of H.Kupchanko to M.Drahomanov, March 8, 1886], in «Діло», 1904, 7 (20) липня.

47 G.Kupczanko, *Die Gajdamachen*, in «Bukowinaer Rundschau», 1886, 12. August.

48 K.Franzos, *Halb-Asien. Land und Leute des östlichen Europa*, Bd. 4. *Vom Don zur Donau: neue Culturbilder aus «Halb-Asien»*; vol. 2, s.17.

49 G.Kupczanko, *Die Gajdamachen*, in «Bukowinaer Rundschau», 1886, 22. Juli.

50 G.Kupczanko, *Die Schiksale der Ruthenen*, Leipzig, Verlag von Wilhelm Friedrich, 1887, s. 177-178.

- 51 G.Kupczanko, *Die Schiksale der Ruthenen*, s. 186.
- 52 І.Франко, *Баламутства в українській справі* [Mischief in Ukrainian business], in «Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах», т. 46, кн. 1, с. 480.
- 53 G.Kupczanko, *Die Ajsoren im Kaukasus*, in «Am Ur-Quell». 1890, bd. 1, heft 4, s. 53-56; heft 5, s. 82-85; heft 6, s. 97-100.
- 54 G.Kupczanko, *Hochzeitsgebrauche der Weissrussen*, in «Am Ur-Quell», 1891, bd. 2, heft 8, s.137-139; heft 9, s.161-163.
- 55 G.Kupczanko, *Krankheitsbeschwörungen bei russischen Bauern im der Bukowina*, in «Am Ur-Quell». 1891, bd. 2, heft 1, s. 12-14; heft 2, s.43-46; heft 3, s. 61-63; heft 4, s. 75-77.
- 56 G.Kupczanko, *Russische Schöpfungsagen*, in «Am Ur-Quell», 1892, bd. 3, heft 1, s. 17-18.
- 57 Г.Купчанко, Поселеніє русскихъ старообрядцевъ въ Буковинѣ [Settlement of Russian OldBelievers in Bukovina], in «Исторический Вѣстник. Историко-литературный журналъ», 1898, № 7, с. 182-192.
- 58 G.Kupczanko, *Die Deutschen in der Bukowina*, in «Das Ausland», 1886, № 50, 13. Dezember, s. 981-985.
- 59 G.Kupczanko, *Die Mennoniten in Rußland*, in «Das Ausland», 1889, №8, s. 153-156, № 9, s. 164-167.
- 60 H. van der Smissen, *Berichtigung*, in «Das Ausland », 1889, № 25, s. 500.
- 61 Г.Купчанко, *Буковина и еи русски жители* [Bukovyna and its Russian inhabitants], Вѣдень, 1895; Г.Купчанко, *Галичина и еи русски жители* [Galicia and its Russian inhabitants], Вѣдень, 1896; Г.Купчанко, *Угорская Русь и еи русски жители* [Hungarian Rus and its Russian inhabitants], Вѣдень, 1897; Г.Купчанко, *Холмская Русь и еи церковный начальник высокопреосвященный Флавіанъ* [Kholm Rus and its church leader, Eminence Flavian], Вѣдень, 1894.
- 62 Купчанко Григорій Иванович – русский патриот с Буковины [Kupchanko Grigoriy Ivanovich – Russian patriot from Bukovina], URL:<https://culturelandshaft.wordpress.com/>
- 63 Г.Купчанко, *Наша Родина. Иллюстрированный сборникъ для протонародного читанья* [Our Motherland. Illustrated collection for common reading], Вѣдень, 1897.
- 64 R.Kaindl, *Gregor Kupczanko: Nascha rodyna (Unser Stamm), Wien, 1897, 236 s.*, in «Globus», 1897, band LXXII, nr. 38, s. 130.
- 65 R.Kaindl, *Haus und Hof bei den Rusnaken*, in «Globus», 1897, bd. LXXI, Nr.9, s. 133-145.
- 66 Г.Купчанко, *Русь и Польша* [Rus and Poland], Вѣна, 1902.
- 67 Г.Купчанко, *Русь и Польша*, с. 4.
- 68 Г.Купчанко, *Русскій народъ* [Russian people], in «Русска Правда», 1889, ч.1, 1 січня, с. 3.
- 69 Г.Купчанко, *Русскій народъ*, с. 7
- 70 Г.Купчанко, *Русскій народъ*, с. 3.
- 71 Г.Купчанко, *Русскій народъ*.
- 72 Г.Купчанко, *Моя подорожъ до Россіи, по Россіи и изъ Россіи* [My journey to Russia, across Russia and from Russia], in «Просвѣщеніе», 1896, 5 жовтня, ч. 9-10, с. 110.
- 73 Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф. 151 Политический архив, оп. 482, д. 1615 *Донесения российских консулов в Черновцах господину императорскому послу в Вене 1891-1895 г.*, л. 172.
- 74 *Наше русске письмо* [Our Russian writing], in «Русска Правда», 1891, ч.2, с. 18.
- 75 *Наше русске письмо*.
- 76 Г.Купчанко, *Жаргонъ* [Jargon], in «Просвещение», 1897, 1 грудня, ч. 11-12, с. 111.
- 77 *Петиції до Крайової шкільної ради* [Petitions to the National School Board], in «ЦДІА України (Львів)», ф. 178 Крайова шкільна рада м. Львів, оп. 1, *спр. 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183*.
- 78 Г.Купчанко, *Русскій народъ (Съ многими образками)* [Russian people (with many images)], Вѣдень, 1889, с. 26.
- 79 Г.Купчанко, *Русски говори и наречья* [Russian accents and adverbs], in «Русска Правда», 1891, ч.7, с.60.
- 80 Г.Купчанко, *Русски говори и наречья*, с. 60.
- 81 G.Kupczanko, *Die Schiksale der Ruthenen*, Leipzig, Verlag von Wilhelm Friedrich, 1887, s. III.
- 82 Г.Купчанко, *Русски говори и наречья*, с. 61.
- 83 О.Попович, *Відродження Буковини*, с. 33-34.
- 84 Г.Купчанко, *Отец Исидор Воробкевич* [Father Isidor Vorobkevich], in «Русска Правда», 1888, ч.11, с. 107.
- 85 Г.Купчанко, *Москали мы, чи украинци?* [Are we Muscovites or Ukrainians?], in «Просвѣщеніе», 1893, ч. 6, с. 59.
- 86 Г.Купчанко, *Отец Исидор Воробкевич*, с. 107.
- 87 В.Костик, *«Сборник песен Буковинского народа» та народознавча діяльність Григорія Купчанка і Олександра Лоначевського в оцінці критики* [«Collection of songs of the Bukovynian people» and the folkloristic

activity of Hryhorii Kupchanko and Oleksandr Lonachevskiy in critical evaluation], in «Народознавчі зошити», №4, 2021, с. 980.

88 Л.Ковалець, *Листи Григорія Купчанка до Івана та Євгенії Ярошинських як причинки до портретів авторі й адресатки (спроба презентації)* [Letters of Hryhorii Kupchanko to Ivan and Yevgenia Yaroshynski as reasons for portraits of the author and addressee (attempted presentation)], in «Народна творчість та етнологія», 2011, № 4, с. 64.

89 В.Грябан, *Життєвий шлях та наукова діяльність Григорія Купчанка* [The life path and scientific activity of Hryhorii Kupchanko], in «Матеріали до української етнології». Зб. наук. праць, Київ, 2004, вип. 4, с. 51; О.Кожоляно, *Етнографічні дослідження Юрія Федьковича та Григорія Купчанка в ХІХ столітті* [Ethnographic studies of Yuriy Fedkovych and Hryhorii Kupchanko in the 19th century], in «Народна творчість та етнологія», 2017, № 4, с. 22.

90 Г.Купчанко, Буковина і її руські жителі, URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000021470>

91 Г.Купчанко, *Отец Исидор Воробкевич*, с. 107.

92 *Докторъ Николай Аноневичъ* [Doctor Nikolay Anonevych], in «Русска Правда», 1889, ч. 7 и 8, с. 57.

93 *Календаръ «Русской Правды»* [Calendar of «Ruska Pravda»], in «Русска Правда», 1891, ч.1, с. 20.

94 *Стихотворецъ Тарасъ Шевченко* [Poet Taras Shevchenko], in «Русска Правда», 1889, ч. 6, с. 43.

95 *Переглядъ часописей* [Review of magazines], in «Дѣло», 1889, 13 квітня.

96 Г.Купчанко, *Отецъ Исидоръ Воробкевичъ*, с. 107.

97 Г.Купчанко, *Отецъ Исидоръ Воробкевичъ* с. 108.

98 *До русского народа въ Буковинѣ* [To the Russian people in Bukovina], in «Русска Правда», 1889, ч.11-12, с.82.

99 *До русского народа въ Буковинѣ*, с. 82.

100 *Дѣвица Евгенія Ярошинска* [The girl Yevgenia Yaroshynska], in «Русска Правда», 1889, ч. 9-10, с. 71.

101 О.Попович, *Відродження нації*, Львів, 1933, с. 49.

102 Г.Купчанко, *Моя подорожъ до Россіи, по Россіи и изъ Россіи*, с. 110.

103 Г.Купчанко, *Моя подорожъ до Россіи, по Россіи и изъ Россіи*, с. 110.

104 *Россія* [Russia], in «Русска Правда», 1889, ч. 13 и 14, с. 92.

105 *Oesterreich und die galizischen Ruthenen*, in «Allgemeine Zeitung», 1887, 18 Juli.

106 *Oesterreich und die galizischen Ruthenen*.

107 І.Франко, *Баламутства в українській справі*, с. 481.

108 І.Франко, *Баламутства в українській справі*, с. 481.

109 І.Франко, *Баламутства в українській справі*, с. 480.

110 *Русске народне дѣло въ Буковинѣ* [Rus national affairs in Bukovina], in «Просвѣщеніе», 1893, ч.5, с. 47.

111 *Купчанко Г.І.* [Kupchanko H.I.], in «Українська Літературна Енциклопедія», Київ, 1995, т. 3: К-Н, с. 106.

112 Л.Ковалець, *Таки наш, Григорій Купчанко*, с. 31.

113 Г.Кожоляно, *Етнографія Буковини*, т. 3, Чернівці, 2004, с. 25.

114 І.Франко, *Баламутства в українській справі* [Mischief in Ukrainian business], in «І.Франко. Енциклопедія життя і творчості», URL: <https://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1887/BalamutstvaVUkrajinskijSpravi.html>

References

1. Arkhiv vneshney politiki Rossiyskoy imperii (AVPRI), f. 151. Polytycheskiy arkhiv, op. 482, d. 1615, Doneseniya rossyiskikh konsulov v Chernovtsakh gospodynu ymperatorskomu poslu v Vene 1891-1895 g.
2. Bendella T., Die Bukowina im Königreiche Galizien, Wien, 1845.
3. Divyt'sa Evheniia Yaroshynska [The girl Yevgenia Yaroshynska], in «Russka Pravda», 1889, ch. 9-10.
4. Doktor Nykolai Antonevych [Doctor Nikolay Anonevych], in «Russka Pravda», 1889, ch. 7 y 8.
5. Do russkoho naroda v Bukovyni [To the Russian people in Bukovina], in «Russka Pravda», 1889, ch. 11-12.
6. Franko I., Balamutstva v ukraïnskii spravi [Mischief in Ukrainian business], in «Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh», t. 46, kn. 1.
7. Franko I., Narys z istorii ukraïnsko-ruskoi literatury do 1890 r. [An essay on the history of Ukrainian-Russian literature until 1890], in «Franko I. Zibr. tv.u 50-ty t.», t. 41, Kyiv, 1984.
8. Franzos K., Halb-Asien. Land und Leute des östlichen Europa, Bd. 4. Vom Don zur Donau: neue Culturbilder aus «Halb-Asien»; Vol. 2.
9. Hriaban V., Zhyttiieviy shliakh ta naukova diialnist Hryhoriiia Kupchanka [The life path and scientific activity of Hryhorii Kupchanko], in «Materialy do ukraïnskoi etnolohii». Zb. nauk. prats, Kyiv, 2004, vyp. 4.

10. Kaindl R., Gregor Kupczanko: Nascha rodyna (Unser Stamm), Wien, 1897, 236 s., in «Globus», 1897, band LXXII, nr. 38.
11. Kaindl R., Haus und Hof bei den Rusnaken, in «Globus», 1897, bd. LXXI, Nr. 9.
12. Kalendar «Russkoi Pravdy» [Calendar of «Ruska Pravda»], in «Russka Pravda», 1891, ch. 1.
13. Kostyk V., «Sbornyk pesen Bukovynskoho naroda» ta narodoznavcha diialnist Hryhoriia Kupchanka i Oleksandra Lonachevskoho v otsyntsi krytyky» [«Collection of songs of the Bukovynian people» and the folkloristic activity of Hryhorii Kupchanko and Oleksandr Lonachevskyi in critical evaluation], in «Narodoznavchi zoshyty», № 4, 2021.
14. Kostyk V., Zarodzhennia, formuvannia i funktsionuvannia folklorstychnykh (narodoznavchykh) osередkiv Pivnichnoi i Pivdennoi Bukovyny [Origin, formation and functioning of folkloristic (ethnological) centers of Northern and Southern Bukovyna], in «Narodoznavchi zoshyty», 2019, №4.
15. Kovalets L., Lysty Hryhoriia Kupchanka do Ivana ta Yevhenii Yaroshynskykh yak prychnyky do portretiv avtori y adresatky (sproba prezentatsii) [Letters of Hryhorii Kupchanko to Ivan and Yevgenia Yaroshynski as reasons for portraits of the author and addressee (attempted presentation)], in «Narodna tvorchist ta etnolohiia», 2011, № 4.
16. Kozholianko H., Etnohrafiia Bukovyny, t. 3, Chernivtsi, 2004.
17. Kozholianko O., Etnohrafichni doslidzhennia Yuriia Fedkovycha ta Hryhoriia Kupchanka v XIX stolitti [Ethnographic studies of Yuriy Fedkovych and Hryhorii Kupchanko in the 19th century], in «Narodna tvorchist ta etnolohiia», 2017, № 4.
18. Kupczanko G., Die Ajsoren im Kaukasus, in «Am Ur-Quell». 1890, bd. 1, heft 4, s. 53-56; heft 5, s. 82-85; heft 6.
19. Kupczanko G., Die Deutschen in der Bukowina, in «Das Ausland», 1886, № 50, 13. Dezember.
20. Kupczanko G., Die Mennoniten in Rußland, in «Das Ausland», 1889, № 8, s. 153-156, № 9.
21. Kupcyanko G., Die ruthenischen Bauern in der Bukowina, in «Illustrierte Zeitung» (Leipzig), 1874, 17 Januar, № 1594.
22. Kupczanko G., Die Schiksale der Ruthenen, Leipzig, Verlag von Wilhelm Friedrich, 1887.
23. Kupczanko G., Hochzeitsgebrauche der Weissrussen, in «Am Ur-Quell», 1891, bd. 2, heft 8, s. 137-139; heft 9.
24. Kupczanko G., Krankheitsbeschwörungen bei russischen Bauern im der Bukowina, in «Am Ur-Quell». 1891, bd. 2, heft 1, s. 12-14; heft 2, s. 43-46; heft 3, s. 61-63; heft 4, s. 75-77.
25. Kupczanko G., Russische Schöpfungssagen, in «Am Ur-Quell », 1892, bd. 3, heft 1.
26. Kupchanko H., Bukovina i ei russki zhyteli [Bukovyna and its Russian inhabitants], Viden, 1895.
27. Kupchanko H., Bukovyna i ii ruski zhyteli [Bukovyna and its Russian inhabitants], URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000021470>
28. Kupchanko H., Halichina y ei russki zhyteli [Galicia and its Russian inhabitants], Viden, 1896.
29. Kupchanko H., Iz narodnykh obychaev i obriadov bukovynsko-russkoho naroda: a) Voskresenie Khrystovo; b) Ihry i spivanochni divochii na Velikden [From folk customs and rites of the Bukovinian-Russian people: a) Resurrection of Christ; b) Girls' games and songs for Easter], in «Vremennik Instytutu Stavropyhyiskoho s mesiatse slovom na hod 1872», (Lviv).
30. Kupchanko H., Iz sbornika bukovynskykh prostonarodnykh piesen, skazok, povestei, poslovits, sueverij i pr. [From the collection of Bukovinian folk songs, fairy tales, tales, proverbs, superstitions, etc.], in «Bukovynskaia Zoria», (Chernivtsi), 1870, № 2-3, 10, 13-16.
31. Kupchanko H., Kholmskaia Rus y ei tserkovnyi nachalnyk vysokopreosviashchennyi Flavian [Kholm Rus and its church leader, Eminence Flavian], Viden, 1894.
32. Kupchanko H., Moia podorozh do Rossii, po Rossii i iz Rossii [My journey to Russia, across Russia and from Russia], in «Prosvishchenie», 1896, 5 zhovtnia, ch. 9-10.
33. Kupchanko H., Moskali my, chy ukraintsi? [Are we Muscovites or Ukrainians?], in «Prosvishchenie», 1893, ch. 6.
34. Kupchanko H., Narodye zvychai i obriady bukovynsko-russkoho naroda: 1) Koliady, 2) Pokhorony [Folk customs and rites of the Bukovinian-Russian people: 1) Christmas, 2) Funerals], in «Vremennik ynstytuta Stavropyhyiskoho s Misiateslovom na hod 1873», (Lviv). 1872.
35. Kupchanko H., Nasha Rodina. Illiustrovannyi sbornik dlia prostonarodnoho chytania [Our Motherland. Illustrated collection for common reading], Viden, 1897.
36. Kupchanko H., Nekotoryia istoriko-heohrafycheskye svedeniia o Bukovine [Some historical and geographical information about Bukovina], in «Zapysky Yuho-Zapadnaho otdyla imperatorskago russkago heohrafycheskago obshchestva. Za 1874 h.» t. II, Kiev, 1875.
37. Kupchanko H., Otets Isydor Vorobkevych [Father Isidor Vorobkevich], in «Russka Pravda», 1888, ch. 11.

38. Kupchanko H., Poselenie russkikh staroobriadtssev v Bukovine [Settlement of Russian OldBelievers in Bukovina], in «Istorycheskyi Vistnyk. Istoryko-lyteraturnyi zhurnal», 1898, № 7.
39. Kupchanko H., Rekrutska pisenka. Iz ust naroda [Recruitment song. From the mouth of the people], in, «Uchytel», Lviv, 1871, № 8.
40. Kupchanko H., Rus i Polsha [Rus and Poland], Vena, 1902.
41. Kupchanko H., Russkiy narod [Russian people], in «Russka Pravda», 1889, ch. 1, 1 sichnia.
42. Kupchanko H., Russky hovory i narechia [Russian accents and adverbs], in «Russka Pravda», 1891, ch. 7.
43. Kupchanko Hryhoriy Ivanovych – russkiy patriot s Bukoviny [Kupchanko Grigoriy Ivanovich – Russian patriot from Bukovina], URL: <https://culturelandshaft.wordpress.com/>
44. Kupchanko H., Skazky iz zhytia Iisusa Khrysta. Iz ust naroda [Tales from the life of Jesus Christ. From the mouth of the people], in «Vremennik instytuta Stavropyhyiskoho s Misiatseslovom na hod 1873», (Lviv), 1872.
45. Kupchanko H., Uhorskaia Rus i ei russki zhyteli [Hungarian Rus and its Russian inhabitants], Viden, 1897.
46. Kupchanko H., Zharhon [Jargon], in «Prosveshchenie», 1897, 1 hrudnia, ch. 11-12.
47. Lyst H. Kupchanka do M. Drahomanova 1 veresnia 1882 r. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, September 1, 1882], in «Dilo», 1904, 6 (19) lypnia.
48. Lyst H. Kupchanka do M. Drahomanova 13 (25) hrudnia 1872 r. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, December 13, 1872], in «Dilo», 1904, 9 (22) chervnia.
49. Lyst H. Kupchanka do M. Drahomanova. 19/31 bereznia 1873. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, March 19/31, 1873], in «Dilo», 1904, 16 (29) chervnia.
50. Lyst H. Kupchanka do P. Chubynskoho 18 liutoho 1875 r. [Letter of H. Kupchanko to P. Chubynskiy, February 18, 1875], in «Savchenko F. Zaborona ukrainstva 1876 r.», Kharkiv-Kyiv, 1930.
51. Lyst M. Drahomanova do H. Kupchanka. 26 bereznia 1873 r. [Letter of H. Kupchanko to M. Drahomanov, March 26 1873], in «Dilo», 1904, 14 (27) chervnia.
52. Nashe russke pysmo [Our Russian writing], in «Russka Pravda», 1891, ch. 2.
53. Oesterreich und die galizischen Ruthenen, in «Allgemeine Zeitung», 1887, 18 Juli.
54. Perehliad chasopysei [Review of magazines], in «Dilo», 1889, 13 kvitnia.
55. Pesni Bukovinskaho naroda [Songs of the Bukovinian people], in «Zapysky Yuho-Zapadnaho otdela ymperatorskaho russkaho heohrafycheskaho obshchestva. Za 1874 h.», t. II, Kiev, 1875.
56. Petytsii do Kraiovoi shkilnoi rady [Petitions to the National School Board], in «TsDIA Ukrainy (Lviv)», f. 178 Kraiova shkilna rada m. Lviv, op. 1, spr. 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183.
57. Popovych O., Vidrozhennia natsii, Lviv, 1933.
58. Rossiia [Russia], in «Russka Pravda», 1889, ch. 13 y 14.
59. Russische Nationaltrachten, in «Illustrierte Zeitung» (Leipzig), 1875, 30 Januar, № 1648.
60. Savchenko F., Zaborona ukrainstva 1876 r. [Prohibition of Ukrainianism in 1876], Kharkiv, 1930.
61. Sinchenko H., Kupchanko Hryhorii Ivanovych [Hryhorii Ivanovych Kupchanko], in «Ukrainska literaturna Entsyklopediia», Kyiv, 1995, t. 3.
62. Smissen H. van der, Berichtigung, in «Das Ausland », 1889, № 25.
63. Stykhotvorets Taras Shevchenko [Poet Taras Shevchenko], in «Russka Pravda», 1889, ch. 6.
64. V. [V. Hnatiuk], Hryhorii Kupchanko. Nekroloh [Hryhorii Kupchanko. Obituary], in «Literaturno-Naukovyi vistnyk», 1902, kn. VI.
65. Zarubezhnye slaviane i Rossija. Dokumenty arkhiva M.F. Raevskoho, Moskva, Nauka, 1975.
66. Zhurnal obshchaho sobraniia Yuho-Zapadnaho Otdela Ymperatorskoho Russkaho Heohrafycheskoho Obshchestva 23 sentiabria 1873 hoda [Journal of the general meeting of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society September 23, 1873], in «Zapysky Yuho-Zapadnaho Otdela Ymperatorskoho Russkaho Heohrafycheskoho Obshchestva», Kiev, 1874, t. 1.